

130204

TÜRKİYE'DE YATIRIMLARIN GELİŞİMİ
ve YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARININ
YATIRIMLAR ÜZERİNE ETKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Necmettin ATALAY

Eskişehir-1998

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

T.C
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE YATIRIMLARIN GELİŞİMİ ve YATIRIM
TEŞVİK POLİTİKALARININ YATIRIMLAR ÜZERİNE
ETKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Necmettin ATALAY

Danışman: Yrd.Doç.Dr Hasan İSLATİNCE

Eskişehir-1998

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de yatırımların incelenmesi ve yatırım teşviklerinin yatırımlar üzerindeki etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır.

Birinci bölümde yatırım kavramı üzerinde durulmuş,yatırım türleri,yatırımı besleyen etmenler ve yatırımın kaynakları verildikten sonra yatırım kararı,Sermayenin Marjinal Etkenliğine dayalı olarak açıklanmıştır.

İkinci bölüm yatırım teşvik politikalarına ayrılmış,teşvik tedbirlerinin teorik açıklaması yapıldıktan sonra yatırım teşvikleri,yatırım aşamasında ve işletme döneminde uygulanan teşvikler ayrımında ele alınmıştır.Daha sonra kuruluş yıllarından günümüze kadar uygulanan Teşvik Politikaları Planlı Dönem Öncesi ve Planlı Dönem ayrımında açıklanarak özellikle 1980 sonrası uygulanan teşvikler, verilen Teşvik Belgelerine dayanılarak Sektörel, Bölgesel ve Yatırım Türlerine göre değerlendirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise,1950 yılından günümüze kadar yatırımların gelişimi üzerinde durulmuş ve 1980 sonrası yatırım teşviklerinin yatırım düzeyi ve yönü üzerindeki etkilerinin analizi yapılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

In this study explaining the effects of the incitements of investmens on the investmens has been explained.

In the first chapter the term investment has been considered after given the kinds of investments, the elements determining the investment, and the sources of investment, the decision of investment has been explained depended upon marginal efficiency of capital.

In the second chapter the policies of inciting the investment have been studied, and after made the theoretical explanation of incitement precautions, the investment incitements have been considered at the point of intersection of incitements applied in the period of enterprising, and the period of investment then, by explaining the incitement policies applied from their establishment to nowadays at the discrimination of the period planned and before the period not planned, the incitements applied especially after 1980 have been evaluated according to the documents of incitements given in sectoral, regional, and the kinds of investments.

In the third, the last, chapter the development of investments has been studied from 1950 to the present, and the effects of the incitements of investments on the investment level after 1980 have been tried to analyse.

2.2.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)	36
2.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	37
2.2.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977).....	38
2.2.4. IV. Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983).....	40
2.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989).....	43
2.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994).....	45
2.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)	45
3.YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI VE VERİLEN YATIRIMI	
TEŞVİK BELGELERİNDEKİ VERİLERİN	
DEĞERLENDİRİLMESİ	46
3.1 Yıllar İtibariyle Verilen Teşvik Belgelerindeki Gelişmeler	48
3.1.1. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	48
3.1.2. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	50
3.1.3. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YATIRIMLARIN SEYRİ VE 1980 SONRASI UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARININ YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. 1950-1960 DÖNEMİ	55
2. PLANLI DÖNEM	57
2.1. I. Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967).....	60
2.2. II. Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)	63
2.3. III. Kalkınma Planı Dönemi (1972-1977)	67
2.4. IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)	71
2.5. V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)	74
2.6. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönem (1990-1994)	80

2.7 1995 Yılı Geçiş Programı	83
2.8 VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)	86
3.1980 SONRASI YATIRIMLAR VE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN	
DEĞERLENDİRİLMESİ	89
3.1 Genel Ekonomik Durum	90
3.2.Yatırımların Sektörel Dağılımı.....	92
3.3.1980 Sonrası Dönemde Yatırım Teşvikleri ve Yatırımlar.....	97
SONUÇ.....	105
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	110

TABLolar

Tablo 1	:1980-1997 DÖneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı(%).....	48
Tablo 2:	1980-1997 Döneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (%).....	50
Tablo 3:	1980-1997 Döneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı (%)	52
Tablo 4:	1950-1960 Dönemi Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, Milyon TL).....	56
Tablo 5:	Birinci Plan Dönemi Yatırımlar Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeler(Milyar TL, 1965 Fiyatları ile).....	59
Tablo 6:	Birinci Plan Dönemi Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı(Milyar TL, 1965 Fiyatlarıyla).....	60
Tablo 7:	Birinci Plan Dönemi Yatırımların Kamu ve Özel Sektör Dağılımı(Milyar TL, 1965 Fiyatları ile).....	61
Tablo 8:	İkinci Plan Dönemi Amaçlanan Yatırım Düzeyi ve Yatırımın Kaynakları (1965Fiyatlarıyla,MilyarTL).....	63
Tablo 9:	İkinci Plan Dönemi Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam SabitSermayeYatırımlarıİçindekiPaylar(Yüzde).....	64
Tablo 10:	İkinci Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	65
Tablo 11:	Üçüncü Plan Döneminde Yapılacak Sabit sermaye Yatırımlarının Kamu,Özel ve Sektörel Ayrımı (1971 fiyatlarıyla).....	68
Tablo 12:	Üçüncü Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçinde Payı ve Kaynakları (Yüzde).....	68
Tablo 13:	Üçüncü. Plan DönemindeKamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde)	69
Tablo 14:	Üçüncü. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Amaçlanan ve Gerçekleşen Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	70
Tablo 15:	Dördüncü Plan Döneminde Sektörel ve Kamu-Özel Ayrımında Sabit Sermaye Yatırımları (1978 Fiyatlarıyla, Milyar TL)	72
Tablo 16:	Dördüncü Plan Döneminde Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Amaçlanan ve	

	Gerçekleşen Payları (%).....	73
Tablo 17:	Dördüncü Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları (%).....	74
Tablo 18:	V. Plan Döneminde Amaçlanan Yatırım Düzeylerinin GSMH İçindeki Payları (1983 Fiyatlarıyla).....	76
Tablo 19:	V. Plan Döneminde Yatırımların GSMH İçerisindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları (Yüzde).....	76
Tablo 20:	V. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	77
Tablo 21:	VI. Beş Yıllık Kalkınma Plan Döneminde Yatırımların GSMH içerisindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları	
Tablo 21:	VI. Beş Yıllık Kalkınma Plan Döneminde Yatırımların GSMH İçerisindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları.....	80
Tablo 22:	VI. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	81
Tablo 23:	VI. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu Özel Dağılımı (Yüzde).....	83
Tablo 24:	1995 Yılı Geçiş Programında Amaçlanan Yatırım Düzeyleri (1993 Fiyatlarıyla, Milyar TL).....	83
Tablo 25:	VI. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde).....	83
Tablo 26:	1995 Yılı Geçiş Programında Yatırımların Amaçlanan ve Gerçekleşen Sektörel Dağılımı.....	84
Tablo 27:	VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçerisindeki Amaçlanan Payları (Yüzde) (1994 fiyatlarıyla, trilyon TL).....	87
Tablo 28:	1996 Yılında Yatırımların GSMH İçerisindeki Gerçekleşen Payları (Yüzde).....	87
Tablo 29:	1996 Yılında Sabit Sermaye Yatırımlarının Amaçlanan ve Gerçekleşen Kamu Özel Dağılımı (Yüzde).....	88
Tablo 30:	1996 Yılında Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)	88
Tablo 31:	1980-1996 Döneminde Yatırımların Kamu Özel Dağılımı (Yüzde)	92
Tablo 32:	1980-1996 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (Toplam)(%)	95
Tablo 33:	1980-1996 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (Özel)(%)	96
Tablo 34:	1980-1996 Döneminde Yatırımların Sektörel Dağılımı (Kamu)(%)	97
Tablo 35:	1980-1996 Döneminde İmalat Sanayiinin Toplam Teşviklerden ve Toplam Yatırımlardan Aldığı Paylar (Yüzde).....	98

GİRİŞ

Yatırımların gerek ekonominin temel göstergeleri sayılan gelir, üretim ve istihdam seviyeleri üzerindeki etkileri, gerekse ekonominin diğer dinamiklerini harekete geçirme işlevi görmeleri nedeniyle bir ekonominin işleyişi üzerindeki etkileri inkar edilemez.

Bu nedendir ki özellikle gelişmekte olan ülkelerde zaten kıt olan kaynakların arzulan hedefler doğrultusunda kanalize edilmesi amacıyla devlet çeşitli özendirmelemlerle yatırımların yönünü ve düzeyini etkilemeğe çalışır.

Karma ekonomi yapısı içinde hızla kalkınan ülkemizde, özel sektör yatırımlarına büyük önem verilmektedir. Sanayimizin hızla gelişmesi ve kalkınmış ülkeler düzeyine ulaşması, özel sektörün teşviki ve yönlendirilmesi amacıyla uygulamaya konulmuş teşvik tedbirleri önemlidir.

Ülkemizde yatırım teşvikleri genellikle yatırımın maliyetini düşürmeye yönelik araçlar veya yatırımın karlılığını artırmaya yönelik teşvik araçları ile sağlanmaktadır. Plan hedeflerine uygun dengeli ve hızlı bir kalkınmanın sağlanması amacıyla yatırımların teşvik edilmesi etkili bir araç niteliğini taşımaktadır.

Çalışmamızda ülkemizde özellikle 1980 sonrası uygulanan teşvik politikalarının yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlarken, incelememizi verilen teşvik belgelerinin uygulanan teşvik politikalarını yansıttığı varsayımına dayanarak gerçekleştirdik.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yatırımların teorik açıklamasına ayrılmış, yatırım türleri ayrıntılı olarak incelendikten sonra, yatırım düzeyini belirleyen etmenler ve yatırımları besleyen kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bölümün son kısmında ise yatırım kararının alınması. Sermayenin Marjinal Etkenliğine dayalı olarak açıklanmıştır

İkinci bölümde ise yatırım teşviklerinin teorik kısmı ve Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarının araştırmayı amaçlamaktadır. Yatırımlara uygulanacak teşvik tedbirlerinin tanımı ve türleri izah edildikten sonra yatırımlara uygulanabilecek teşvik tedbirleri yatırım aşamasında uygulanan ve teşvikler ve işletme döneminde uygulanan teşvikler ayırımında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Sonraki kısımda Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları planlı dönem öncesi ve planlı dönem olmak üzere iki dönem halinde incelenmiş, özellikle 1980 sonrası uygulanan yatırım teşvikleri, verilen teşvik belgelerine bağlı olarak sektörel, bölgesel ve yatırım türlerine göre ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde 1950 yılından günümüze yatırımların kalkınma planlarında amaçlanan ve gerçekleşen düzeyleri kamu, özel ve sektörel ayrımları ayrıntılı olarak açıklandıktan sonra 1980 sonrası uygulanan teşvik politikalarının yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YATIRIM TEORİSİ

1. YATIRIM TANIMI VE TÜRLERİ

1.1. Yatırım Tanımı

Yatırım kavramı günlük dilde çok değişik anlamlarda kullanılmakla birlikte makro ekonomik açıdan yatırım kavramı “tasarruf edilen meblağalara üretim sahasında kullanılmak üzere bir istikamet verilmesi”¹ ya da diğer ifadeyle “herhangi bir meblağın belli bir üretim vasıtasına harcanması” ya da daha kısa olarak “serbest veya seyyal kapitalin bağlı kapitale çevrilmesidir”² şeklinde ekonomi literatüründe değişik tanımları vardır.

Milli Gelir ve İstihdam teorisinde yatırım “ekonominin üretim vasıtaları mevcuduna yapılmış ilaveler ve onları mümkün kılan harcamalar,” manasında anlaşılır³. Böyle bir ilaveye neden olmayan mevcut bir mülkün veya alacak hakkının satın alınması şeklindeki yatırımlar bizi bu konuda fazla ilgilendirmeyecektir. Çünkü bu tür satın alımlar şahıslar için kendi açılarından bir yatırım sayılmakla beraber, milli ekonomi açısından sermaye mallarına herhangi bir ilaveyi ifade etmez. Ekonominin üretim vasıtaları mevcuduna yapılabilecek ilaveler şu üç grupta toplanırlar.

---

¹ Kenan GÜRTAN, Türkiye’de Yatırımlar, İstanbul Üniv. Yayınları, Ya. No:817, Servet Matbaası, İstanbul, 1959, s.4

² Sabri F. ÜLGENER, Milli Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Der Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul, 1980, s.195.

³ ÜLGENER, s.196

1. Firmaların yaptıkları yeni inşaat ve tüm dayanıklı donanım satın alımları,
2. Tüm yeni konut satın alımları, yani tüm konut inşaatları,
3. Firmaların ellerinde bulundurdukları ham, yarı mamul ve mamul maddelerin stoklarındaki değişmeler⁴

1.2. Yatırım Türleri

Yatırımlar ilk olarak gayrisafi ve safi yatırımlar şeklinde ikiye ayrılabilir. Gayri safi yatırım bir dönem zarfında yapılmış olan yatırımların topyekün kıymetini ifade ederken⁵, safi yatırım ekonominin gerçek sermaye malları stokunu büyüterek yeni üretim kapasitesi yaratan yatırımları ifade eder⁶. Yani gayrisafi yatırım hem yeni sermaye mallarını hem de yenilenen sermaye mallarını içine alır.

Buna göre, gayri safi yatırım iki unsurdan oluşur. Net yatırım+ikame yatırım. Net /safi yatırımı yukarıda tanımladık. İkame yatırımı belli bir sermaye malı stokunu büyüklük, nicelik ve değer itibarıyla eksiksiz olarak koruyup devam ettirmek için yapılan yatırımlar şeklinde tanımlanabilir. Tamamen durgun bir ekonomi modelinde ancak aşınan ve eskiyeni yerine koymaya yeter miktarda yatırım yapılmış olduğundan tüketim ve safi hasılanın birbirine eşit olması gerekir. Normal olarak büyüyen bir ekonomide tüketim safi hasıladan azdır ve aradaki fark net yatırımların kıymetine eşittir⁷.

Yatırımların bir diğer ayrımında kamu ve özel sektör yatırımları şeklindedir. Özel sektör yatırımları açıklamaya gerek göstermeyecek kadar açıktır. Bunlar özel teşebbüsler ve ev idareleri, yani özel sektördeki envoytisörler tarafından yapılmış sermaye masraflarını ifade ederken, kamu sektörü yatırımlarıysa devlet

⁴ ÜLGENER, s.196.

⁵ ÜLGENER, s.198.

⁶ C. Peterson WALLACE, Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev. Servet MUTLU, Eskişehir, 1976, s.171.

⁷ ÜLGENER, s.198.

tarafından gerek özel sektör gibi kâr amaçlı gerekse özel vazifeleri gereği yaptığı yatırımları ifade eder⁸.

Yatırımların üçüncü bir ayrımında reel ve mali yatırımlar şeklindedir. Yatırım yukarıdaki ifadelerde belirtildiği gibi bir dönemde milli kapitale yapılmış ilaveleri dolayısıyla o uğurda yapılan harcamaları ifade eder. Ekonomik açıdan önemli olan kapital mevcuduna ve stoklara yapılan net ilavelerdir. Ancak yatırımları geniş anlamda ele aldığımız zaman yatırım kavramına fert veya toplumun servetini oluşturan kıymetlerde meydana gelen artışlarda ilave edilebilir. Buna göre kıymetli evrakın satın alınmasıyla bir şahsın servetinde meydana gelecek kıymet artışları da yatırım kavramına dahil olur. İşte reel yatırımdan farklı olarak mali yatırımlar ikinci grupta yer alır⁹.

Milli gelir ve istihdam teorisinde önemli olan yatırımın reel yatırım olduğu yukarıda ifade edildi. Yeni kurulan bir fabrika veya mevcut olanların bina, makine ve hammadde stoklarına yapılmış ilaveler o dönem zarfında insan emeğine istihdam imkanı sağlar, dolayısıyla reel gelirin farklı bir seviyede oluşmasını mümkün kılar. Mali yatırımlar ise kıymetli evrakın ve genellikle bir alacağın mülkiyetini nakle yarayan bir hukuki tasarruftan ibaret olup bununla o hakkı elde eden şahıs kendince bir yatırımda bulunurken, diğeri daha önce yapmış olduğu bir yatırım çözmüş olmaktadır. İki tarafında alım satımında müsbet ve menfi fiil birbirini götürüleceği için milli kapitale herhangi bir ilavenin yapılmış olacağı düşünülemez. Mali yatırım teker teker şahıslar için kendi açılarından bir yatırım sayılabilir. Ancak, milli gelir ve istihdam açısından hiçbir anlam ifade etmez¹⁰.

Bir diğeri ayrım şeklide bağımsız ve uyarılmış yatırımlar şeklindedir. Bağımsız (otonom) yatırım satış miktarına bağlı olmaksızın yapılmış olan yatırımlarken

⁸ GÜRTAN, s.36.

⁹ ÜLGENER, s.200.

¹⁰ ÜLGENER, s.200.

uyarılmış yatırımlarsa cari çıktı ya da taleple bir şekilde ilişkilendirilebilen yatırımlardır¹¹. Yani milli gelir seviyesi ve o seviyedeki değişmelerle açıklanamayan yatırımlar bağımsız yatırımlar, milli gelirdeki bir değişimin tüketim harcamaları ile satış miktarını etkilemesinden dolayı müteşebbislerin yapılmasına karar verdikleri yatırımlarda uyarılmış yatırımlardır.

2. YATIRIMI BELİRLEYEN ETMENLER

2.1. Faiz Oranları

Faiz oranları ne kadar düşükse yatırım miktarı o kadar büyük olacaktır. Firmalar bazen sermaye mallarını ödünç aldığı parayla alır, bazen kendi fonlarını (dağıtılmayan kârlar) kullanır. Bir yatırım projesinin finansman yöntemi ne olursa olsun, faiz oranı, yatırımın fırsat maliyetinin bir parçasıdır. Alınan ödünçlere ödenen faiz bir doğrudan maliyetken yatırımın finansmanı için dağıtılmayan kârların kullanılması durumunda vazgeçilen faiz bir fırsat maliyettir. Faiz oranı ne kadar düşükse herhangi bir yatırımın fırsat maliyeti de o kadar düşüktür. Yüksek faiz oranında kârlı olmayan bazı projeler düşük faiz oranında kârlı olabilir. Faiz oranı ne kadar düşükse, kârlı projeleri sayısı o kadar fazla ve dolayısıyla yatırım düzeyi o kadar büyük olacaktır¹².

Bununla beraber bu düşünce kesin ve mutlak manada alınmamalıdır. Biliniyorki diğer yatırım unsurları (ücret, hammadde fiyatları vs.) en az faiz oranı kadar yatırımları etkiler. Toplam maliyet içinde faizin payı genellikle azdır. Örneğin ücret ve hammadde hesabı ile 100.000 TL.'ye mal olan bir yatırımda faizin yükünün %20 azalması ile (faiz haddinin %5'den %4'e indirilmesi ile) maliyetten ancak 1.000 liralık bir tasarruf sağlanmış olur ki ücretlerin, hammadde ve yakıt fiyatlarının o sırada sadece %1 artması ile bu miktar rahat rahat bertaraf

¹¹ WALLACE, s.172.

¹² İlker PARASIZ, İktisadi Analiz, Cilt.2, Anadolu Üniv. Yayınları, Ya.No: 959, Eskişehir, 1996, s.362.

edilmiş olur.

Faiz haddi değişikliğin yatırım kararına etkisini en iyi diğer maliyet unsurlarına nazaran faizin önemli bir yekün tutup tutmadığına ve vadenin uzunluğuna bakarak mütalâa edebiliriz, Bir iki yıl zarfında amorti edilip yenilenmesi gerekecek bir alet veya makinenin satın alınmasında faiz diğer maliyet unsurlarına nazaran dikkate alınmayacak kadar küçük bir miktardır. Faiz haddi değişikliğinin yatırıma tesiri bu noktada küçümsenebilirse de uzun dönemli yatırım projelerinde aynı değişiklik ihmal edilebilir bir unsur sayılamaz. Mesela bir demiryolu veya metro inşaaında faiz haddi değişikliği vadenin uzunluğu nisbetinde önemli bir yekün teşkil eder ve dikkate alınması gerekir ¹³.

2.2. Beklenen Enflasyon

Beklenen enflasyon ne kadar yüksekse, yatırım miktarı o kadar büyük olacaktır. Beklenen enflasyonun daha yüksek olması gelecekte beklenen net gelirin daha yüksek olması demektir. Bu noktada beklenen enflasyon oranıyla faiz oranı ve reel faiz oranı arasındaki ilişkinin de gözönünde alınması gerekir Yatırım reel faiz oranına bağlıdır ¹⁴.

2.3. Reel Faiz Oranı

Reel faiz oranı, nominal faiz oranı eksi beklenen enflasyon oranıdır. O halde, her ne kadar yatırım daha düşük faiz oranından ve daha yüksek beklenen enflasyondan pozitif olarak etkilense de bu iki etki tek bir belirleyici şemsiye altında reel faiz oranı olarak birleştirilebilir. Böylece, reel faiz oranı ne kadar düşükse yatırım düzeyi o kadar yüksek olacaktır ¹⁵.

¹³ ÜLGENER, s.255-256.

¹⁴ PARASIZ, s.362

¹⁵ PARASIZ, s.362.

2.4. Geleceğe Yönelik Beklentiler

Yatırım kararını belirleyen etmenler arasında beklentiler büyük bir olasılıkla en karışık olanıdır. Karşılıktırlar çünkü yatırım kararını etkileyen bütün unsurların beklentiler yoluyla işlenmeleri gerekir. Sermayenin marjinal etkenliği ek bir birim sermaye kullanılmasından elde edilmesi beklenen gelire dayanır, geleceğe dönük bir şeydir ve bu nedenle gelecek ekonomik gelişmelerle ilgili beklentiler kümesinden bağımsız bir varlığı yoktur. Keynes'in işaret etmiş olduğu gibi, beklentiler değişen geleceğin şimdiki etkileme araçlarıdır.

Beklentiler karışık bir niteliktedir, çünkü onları yatırım kuramı çerçevesinde kolaylık ve hassasiyetle oturtmak mümkün değildir. Girişimcilerin gelecek ekonomik olaylarla ilgili inançlarını içerdiğinden ve gelecek bilinmeyen bir miktar olduğundan, beklentilerin özel bir nitelik taşıdığı apaçıktır. Profesör B.S. Keirstead beklentileri; “gelecek bir zamanda yer alacak ekonomik nicelikler ya da değişkenlerin olası büyüklükleri hakkında şimdi beslenen inançlar” olarak tanımlamıştır.

Beklentiler kolayca ölçülememeleri nedeniyle karmaşıktır. Kişilerin gelecek gelişmelerle ilgili tutumları örneklemeler yoluyla genel bir şekilde saptanabilir. Fakat bunlara bir etiket koymak ya da bu tutumların eylemi nasıl etkilediklerini kesin bir şekilde saptamak, olanaksız olmasa bile, çok güçtür.

Bu sınırlamalara rağmen, yatırım kararı üstündeki stratejik etkileri nedeniyle beklentilerin ekonomik çözümlemede ele alınmaları gerekir ¹⁶.

2.5 Beklenen Kar

Temelde bütün yatırım harcamaları kâr beklentisi içinde yapılır. Yani

¹⁶ WALLACE, s.202.

sermaye teçhizatının beklenen kârlılığı ne kadar yüksekse, yatırım miktarı o kadar büyük olacaktır. Örneğin bir otomobil fabrikasının yeni bir montaj hattı kurup kurmamaya karar verme aşamasında olduğunu düşünelim , Otomobil fabrikası net gelirini hesaplamak zorundadır. Bu hesaplamayı yapmak için otomobil satışlarından elde edeceği toplam kârı hesaplamak zorundadır. Toplam kâr arabanın beklenen fiyatına ve piyasadaki payına bağlıdır. Öte yandan otomobil fabrikası, başta ücretler olmak üzere yeni montaj hattının neden olacağı maliyetleride gözönüne alacaktır. Bunun sonucu olarak beklenen net kârın düzeyi, bu yatırımın yapılıp yapılmayacağını belirleyecektir ¹⁷.

2.6. Teknoloji ve Yeniliğin Rolü

Yatırım sürecine giren bütün etmenler arasında birçok iktisatçı etki ve önem bakımından değişen teknoloji ve yeniliği en başta göstermektedir. Teknoloji ve yenilik kesinlikle tanımlanamayan ya da birbirinden açıkça ayrılamayan kavramlar olsa bile bu doğrudur. Bundanda öte, yatırım kararının bu güçler tarafından hangi özel şekilde etkilendiği konusunda ekonomik çözümlemelerde epey belirsizlik vardır.

Ekonomik hayatta önemli bir güç olarak yenilik kavramı en fazla Harvard Üniversitesi eski profesörlerinden A.A. Shumpeter ile ilgilidir. Onun çözümlemesinin bir sonucu olarak yenilik değişiklik fikriyle ve ekonomik sürece yeni mallar ve kaynak biresimleri sokulmasıyla ilişkilendirilmeye başlamıştır. Klasik yapıtı ekonomik gelişme kuramında Shumpeter yeniliği şu kategorilerden birine giren bir değişiklik olarak tanımlanmıştır.

1. Yeni bir mal ya da mevcut bir malın yeni bir nitelikte getirilmesi,
2. Yeni bir üretim süreci yöntemi getirilmesi,
3. Yeni bir pazar açılması,

¹⁷ PARASIZ,s.362.

4. Yeni bir hammadde dengesinin elde edilmesi,
5. Endüstride yeni bir örgütlenme düzeyi kurulması ¹⁸.

Teknoloji bir kavram olarak, genellikle yeni mallar getirilmesi ya da mevcut bir malın nitelik ya da biçiminde önemli değişiklikler yapılmasından daha çok üretim süreciyle ilgili olarak ele alınır. Teknolojik değişikliğin olağan tanımı üretim işlevinde bir kaymayı içeren değişikliktir. Üretim işlevi, arazi, emek ve sermaye şeklindeki ekonomik kaynaklarla mal çıktısı arasındaki teknik ilişkiyle ilgilidir. Ekonomik kaynakların belli bir bileşimi, belli bir teknoloji düzeyini kapsayacaktır, ve teknolojideki bir değişiklik aynı miktar ve bileşimdeki kaynaklardan ya daha fazla çıktı, ya da daha az miktardaki kaynaktan aynı miktarda çıktı elde edilmesi demektir. Teknolojideki bir değişiklik üretim işlevinde bir kaymayı içeriyorsa bu maliyetlerde bir düşüş sağlayan ve mevcut malları üretmek için yeni yollar getiren yeniliklerin, pratikte, teknolojideki değişikliklerden ayıramayacağı anlamına gelir. Öte yandan, yeni mallar ortaya konulmasıyla ilgili yenilikler yeni ya da değişik üretim teknikleri içermeyebilir, ve bu nedenle teknolojideki bir değişiklik olarak alınmaları gerekmez. Her ne olursa olsun, yenilikle teknolojik değişiklik arasındaki gerçek bir ayrımın çok ince bir şey olduğu gerçektir ¹⁹.

2.6.1. Yenilik ve Yatırım

Yeni bir mal getirilmesi ya da yeni bir pazar geliştirilmesi yeni bir yatırım gerektirebilir ya da gerektirmeyebilir; bu tür yeniliklerin, örneğin sermaye gibi, belli bir kaynağın fiziksel miktarında müthiş değişiklik gerektirmeleri için içsel bir neden yoktur. Schumpeter'in işaret ettiği gibi ekonomik gelişme birincil olarak mevcut kaynakların değişik bir şekilde kullanılmalarından ya da onların miktarını artırmadan daha çok onlarla yeni şeyler yapmaktan doğar. Bu nedenle, yenilik firmanın kullandığı fiziksel sermaye miktarını artırmak yerine mevcut sermaye donanımında bir yeniden düzenlemeye yol açabilir. Bu olacak olursa, yeniliğin

¹⁸ WALLACE, s.206.

¹⁹ WALLACE, s.206.

yatırım harcaması üstündeki olası etkileri hakkında bir şey söylemeden önce, söz konusu malın talebini etkileyen koşullara göz atmak gereklidir. Bu olasılık doğal olarak, yeni bir malın getirilmesini izleyen dönemde müthiş bir talep artışının olması ve malın ilk üreticisi, ve aynı zamanda taklitçelerinin, kapasiteyi artırma zorunda kalmalarıdır. Bu durumda daha fazla yatırıma gidilecektir. Genel olarak, yeni malı üretmek için yeni donanım gerektiren özel teknolojik nedenler olmadığı sürece yeni bir mal bulunması, ya da yeni bir pazar geliştirilmesinin yatırım harcamasını etkileme biçimi, büyük ölçüde, içerilen endüstri ya da pazarın rekabet koşullarına bağlı olacaktır. Öbür şeyler eşitken, yüksek rekabet içindeki bir endüstride yeni bir mal piyasaya süren bir firmanın rakiplerine karşı geçici bir üstünlük kazanacağı ve bunun da daha fazla yatırıma yol açabileceği söylenebilir²⁰.

2.6.2. Teknolojik Değişme ve Yatırım

Teknolojik gelişme sermaye araçları talebini nasıl etkiler. Geleneksel görüşe göre teknolojik değişiklik yatırım harcaması için çok uygun bir ortam yaratır. Hansen örneğin, yeni üretim tekniklerinin fiziksel araçlarının sermaye malları olduğunu, ve bunun için, yeni üretim tekniklerinin aynı zamanda daha çok sermaye malı üretmeden devreye sokulamayacağını iddia etmiştir. Ayrıca üretim işlevini kaydıran tekniklerin uygulamasının öbür kaynaklara görece sermaye oranının yükseltilmesini gerektirdiği ve teknolojik değişikliğin öbür ve mevcut sermaye mallarını demode ettiği saptanmıştır. Bu eğilimlerin her ikisini de ekonomide etkin olmaları halinde sermaye talebi teknolojik değişiklik hızına bağlanmış olacaktır.

Teknolojik değişimin yatırım kararı üstünde önemli bir etmen olduğu konusunda birçok iktisatçı aynı görüşte olsa bile teknolojik değişimle yatırım kararı arasındaki ilişkinin geleneksel düşüncenin imlediği kadar basit ve

²⁰ WALLACE, s.207.

doğrudan olduğu hakkında şüphe uyandıracak bir sürü neden vardır. Howard R. Rowen, örneğin, teknolojik değişimin diğer kaynaklara görece daha fazla sermaye gerektireceği ve teknolojinin uyardığı eskimenin sermaye talebini artıracığı görüşüne karşı çıkar. Teknolojik değişme sermaye-hasıla oranını yükseltir mi, yükseltmez mi? Eğer yükseltiyorsa, açıktır ki, teknolojik değişme sermaye talebini artıracaktır. Fakat, Bowen'in işaret ettiği gibi teknolojik karakterdeki birçok yenilik, sermaye-hasıla oranını düşürmeleri anlamında, sermaye tasarrufu sağlayan değişikliklerdir. Teknolojik değişme sermaye kullanma yerine sermaye tasarrufu sağlayıcı cinstense, sermaye talebi üstündeki etkisi az olacaktır. Bowen ayrıca, yüksek bir teknolojik değişme oranının, demodelik riskini artırdığından dolayı, yüksek bir yatırım harcaması düzeyi için gereken ortama pek uygun düşmeyebileceğini belirtir. Teknolojik değişme mevcut sermayeyi demode ederse, yeni sermaye için talep yaratabilir. Fakat demodelik bütün yatırımlardaki risk unsurunu artırdığından, girişimci gelecek sermaye yatırımlarından, diğer durumlarda olduğundan daha yüksek hasıla oranları talep edebilir. Bu nedenle, teknolojik değişimin yatırım harcamasını kamçılması gibi, onun önüne geçmesi de pekâlâ mümkündür ²¹.

2.7. Piyasa Yapılarının Rolü

Piyasa yapıları terimi firmanın iş yaptığı çevrenin rekabet türü ve derecesinin özellikleriyle ilgili olarak kullanılmaktadır. Geleneksel olarak, iktisatçılar rekabetin hakim olduğu bir ekonomik çevrenin hem ekonomik ilerlemeye, ve hem de yüksek bir yatırım harcaması hızına hayli uygun olduğunu savlamışlardır. Bu görüş, firmalar kârları maksimize etmek istediklerinden, buna erişmenin esas yollarından birinin üretim maliyetlerini düşürmeden geçtiği varsayımına dayanır. Yoğun bir rekabetin hüküm sürdüğü bir çevrede, ayakta kalabilmek için, firmalar maliyet düşürücü yenilikleri uygulamaya elverişli her fırsatı değerlendirmeye itileceklerdir. Yenilik yatırım harcamalarına yol açabileceğinden, bundan rekabet

²¹ WALLACE, s.208.

dolu bir piyasa yapısının yüksek düzeyde bir yatırım harcaması için olumlu olabileceği sonucu çıkar.

Tekelin hem yatırım harcaması hem de ekonomik gelişmeye uygunsuz olduğu fikrinin klasik nedenleri Profesör Evsey Domar tarafından yazılmış önemli bir makalede özetlenmiştir. Firma sermaye donanımına ek yatırım gerektiren bir teknolojik değişme ya da yenilikle karşılaştığında olanaklı ve ayrı iki gelişme konusunda bir karara varmak zorundadır. Birinci durumda, yeni sermaye donanımına yatırım, demode olmuş eski sermaye araçlarının atılmasına yol açar; firma yeni sermaye donanımından elde edilecek kazancı, eski sermaye araçlarının ıskarta edilmesinde içerilen sermaye kayıplarına karşı ölçmek durumundadır. Domar, endüstri gerçek rekabet koşulları altındaysa, firmanın yeni yatırıma gitmekten başka çaresi olmadığı kanısındadır. Sonunda piyasadaki diğer firmalar yeni donanımı kullanmaya başlayacaklar ve firma sermaye araçlarının eski ve demode olması nedeniyle ağır sermaye kayıplarıyla karşı karşıya kalacaktır. Öte yandan, bir tekel donanımını daha rahat bir hızla yenileyerek ve gerekli akçalamayı amortisman karşılıklarından sağlayarak, yeni sermaye araçları edinmenin içerdiği sermaye kayıplarından kaçınabilir. Demode araçların atılmasından doğan sermaye kayıpları, yüksek bir teknolojik değişme veya yüksek bir sermaye birikimi hızı için, rekabet koşulları altındaki bir ekonominin ödemek zorunda olduğu fiyatın bir parçasıdır.

Firmanın karşılaştığı ikinci olasılık, firmanın pazar durumuyla ilgilidir. Domar maliyetlerde bir düşüşe, ya da yeni bir malın piyasaya sürülmesine yol açan teknolojik ya da yeniliksel bir gelişmenin, firmaya toplam pazardaki payını büyütmesi konusunda, bir fırsat arzettiği görüşündedir. Söz konusu durum özellikle oligopolistik endüstriler için geçerlidir. Serbest rekabet koşulları altındaki bir endüstride, örneğin tarımda olduğu gibi, hiçbir firma hiçbir zaman toplam pazarın çok küçük bir miktarından daha fazlasına hakim olamaz. Fakat görece az sayıda firmanın başatlığında bulunan piyasalarda (otomobil endüstrisi

bunun belki de klasik örneğidir), firmaların piyasa payları, iş idarecilerinin sürekli ve dikkatli ilgi konularından biridir. Bu koşullar altında, yenilik ve yatırım firmanın toplam pazar payını artırmada kullanabileceği, özellikle çekici yollar olabilir. Tekel piyasası bu sonucu doğurmaz, çünkü tekelci firma görece piyasa durumu hakkında endişe etmek zorunda değildir ²².

2.8. Hükümetin Rolü

Bu yüzyıl hükümetin rolü ve etkisinde müthiş bir artışa sahne olmuştur, bu yatırım kararı ve yatırım harcaması düzeyi üstündeki sonuçları açısından geniş yankıları olmaması olanaksız bir gelişimdir. Ekonomideki nihai mal ve hizmet çıktılarında önemli bir bölümünü hükümet birimleri satın alır ve daha önce gördüğümüz gibi, nihai mal talebinin yatırım harcamaları üstünde doğrudan bir etkisi vardır. Öte yandan, kamu harcamaları yatırım sürecine belli bir istikrar getirebilir, çünkü bu tür harcamalar çoğu kez sözleşmeye bağlıdır.

Kamu kesimi yatırım kararlarına transfer ödemeleri yoluyla, daha az açık bir etkide bulunabilir. Transfer harcamaları ve bu harcamaları kaynaklayan vergiler, hem ekonomideki kişisel gelir dağılımını ve hem de tüketim harcamaları desenini etkiler. Tüketim harcamaları desenindeki değişiklikler nihai mal ve hizmet talebini ve bu yolla, dolaylı bir şekilde, yatırım malları talebini etkileyecektir.

Kamu faaliyetlerinin yatırım harcamaları üstündeki en önemli tesirleri kendilerini vergiler ve vergi yasaları yoluyla gösterir. Sermayenin marjinal etkenliği sermaye donanımına katılan ek sermaye birimlerinin kârlılığıyla ilgilidir, bu nedenle, işadamı ya da girişimcinin vergi gibi dolaysız bir şeyin sermaye mallarından beklenen hasıla oranı üstündeki etkilerini çok ayırdında olmaları beklenir. Yatırım harcaması masrafa karşı beklenen hasıla oranına dayanır ve

²² WALLACE, s.209-210.

bunun için vergilerin, beklenen hasılayı düşürdüklerinden, yatırım harcamalarını düşürecekleri varsayılabilir. Yüksek vergiler, başka bir şekilde söylemek gerekirse, özendiricilere biner ve bu nedenle yatırım kararını olumsuz yönde etkiler. Ne yazık ki, vergi oranlarıyla yatırım özendiricileri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu görgül verilere başvurarak göstermek çok güçtür, çünkü yatırım özendiricilerini ölçmenin nesnel bir yolu yoktur²³.

2.9.Sermayenin Marjinal Etkinliğine Dayalı Yatırım Kararı

Girişimciler, ancak kârlı buldukları taktirde yatırım yaparlar. Bir yatırımın kârlı olup olmadığı ise, bir taraftan o yatırıma ayrılan sermayeye ödenecek faiz haddi ve diğer taraftanda yatırımın ortalama verimlilik derecesine bağlıdır. Eğer cari faiz haddi yatırımın verimliliğinden azsa, bir kâr elde edilebileceği için o yatırım yapılacak aksi halde zarar edileceğinden yatırım yapılmayacaktır.

Herşeyden önce şu noktayı belirtmek gerek ki, sermayenin marjinal etkinliği, memlekette mevcut yatırımları değil, fakat ek olarak yapılacak olan yatırımlara aittir. Gerçekten, örneğin makarna sanayiine yatırım yapmak isteyen bir girişimcinin kararını etkileyecek husus varolan makarna fabrikalarının değil, fakat ek olarak kurulacak bir fabrikanın verimlilik derecesidir. Örneğin varolan fabrikalar, uygulamakta oldukları modası geçmiş üretim yöntemlerinden dolayı, düşük bir verim sağlıyor olabilirler. Bu durumda modern yöntemlerle üretim yapacak yeni bir fabrikanın veriminin çok yüksek olması olanaklıdır.

Bu açıklama, terimdeki marjinal sözcüğünün anlamını da açıklamaktadır. Çünkü varolanlara ek olarak yapılacak olan yatırım, marjinal yatırım demektir. Diğer bir deyişle marjinal yatırım yeni olarak yapılacak yatırımdır.

Bu noktayı açıkladıktan sonra, şimdi sermayenin marjinal etkinliğinin nasıl belirlendiğini görelim, Yatırımlar hayatları süresince, yani ekonomik olarak yokoluncaya

²³WALLACE, s.209-210.

kadar. sahiplerine gelir sağlarlar. Yatırımların her yıl sağladıkları gelirler şüphesiz ki, mutlaka birbirlerine eşit olmazlar. Hatta tersine, bunlar çok defa birbirlerinden farklı olurlar. Bu durum karşısında, girişimciler, gayet doğal olarak, yapacakları yatırımların etkinliğini, sadece birinci yıldaki gelirini değil, fakat izleyen bütün yıllardaki gelirlerini de hesaba katmak suretiyle tahmin etmek zorundadırlar. Yani, girişimciler yatırımların ortalama verimliliğiyle ilgilidirler. Bu ortalama verim oranı, yani sermayenin marjinal etkinliği, bir yatırımın örneğin bir makinenin gelecekteki gelirlerini, o yatırımın bugünkü arz fiyatına eşit kılan iskonto haddi olarak tanımlanır. A, yatırımın arz fiyatını (satış fiyatını) $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n$, yatırımın gelecekteki gelirlerini ve E de sermayenisini marjinal etkinliğini ifade ediyorsa aşağıdaki eşitlik yazılabilir.

$$A = \frac{a_1}{(1 + E)} + \frac{a_2}{(1 + E)^2} + \frac{a_3}{(1 + E)^3} + \dots + \frac{a_n}{(1 + E)^n}$$

Yukarıdaki eşitlikte A ve a'lar bilindiğine göre (E)'nin hesabı mümkündür.

Yatırımlar borç para sağlanarak yapıldığından, girişimçiler, yatırımın gelecekteki gelirlerinden her yıl düzenli olarak faiz ödeyeceklerini de hesaba katmak zorundadırlar. Bu nedenle, yatırımın kârlı olup olmayışı, sermayenin marjinal etkinliği (E) ile, cari faiz haddine (R) bağlı olacaktır. Gayet doğaldır ki, cari faiz haddi sermayenin marjinal etkinliğinden yüksekse, yatırım zararlı olacak ve yapılmayacaktır. E'nin R'den büyük (ya da eşit) olduğu hallerde ise kâr elde etmek olanaklı olduğundan, yatırım yapılacaktır.²⁴

3. YATIRIMI BESLEYEN KAYNAKLAR

3.1. Tasarruf ve Tasarruf Dışı Kaynaklar

Yatırımı besleyen kaynaklar oldukça geniş bir çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik ilk ağızda kolay seçilebilmek için, tasarruf ve tasarruf dışı kaynaklar halinde iki

²⁴Sadun AREN, *İstihdam Para ve İktisadi Politika*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992, s.58-59.

borçlanma yoluyla yatırım fonları haline gelirler. Tasarrufların büyük bir kısmı bu sebeple ferdi olmaktan ziyade müesseseseleşmiş bir hüviyet taşır.

Şahsi tasarrufların yanı sıra teşebbüs ve bilhassa şirket tasarruflarını göz önüne almamız gerekir. Teçhizatı aşınma ve eskimeyi karşılamak üzere her yıl ayrılan amortisman payları, dağıtılmamış şirket kârları bu cümledendir. Teşebbüsün yatırıma sevkedeceği kaynaklar, şu suretle kısmen borçlanma yoluyla elde edilebilen şahsi tasarruflardan kısmende “otofinansman” yoluyla bizzat teşebbüs bünyesinde amortisman ve dağıtılmamış kâr şeklinde vücut bulan fonlardan teşekkül etmiş olmaktadır.

Özel sektör yanında devletin vergi hasılatından elde ettiği tasarrufları da küçümsememek gerekir. Devlet mal ve hizmet karşılığı cari harcamalarıyla sübvansiyon ve transfer ödemeleri şeklindeki harcamaları toplamından daha fazla vergi hasılatı sağladığı takdirde tasarrufa gitmiş demektir. Bu tasarruflarda diğerleriyle beraber yatırım kaynağını oluşturur. Aksi takdirde, yani devlet harcamaları vergi hasılatından fazla olduğu takdirde bütçe açığı ile karşılaşılır ki bu da borçlanma veya emisyon yollarından biriyle kapatılabilir. Verginin bu konuda mana ve önemi, şahsi gelirin bir kısmını fert ve teşebbüsün iradesi haricinde cari harcamalarına, transfer ödemelerine ve fazlasını da tasarrufa doğru kanallayan bir vasıta olmasında aranabilir. Özel sektörden bu suretle devlet sektörüne nakledilen satın alma gücü kısmen yatırım kaynaklarına ilave edilmiş olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalara göre “gayri safi toplam tasarrufun” toplu ifadesi şu şekilde olmaktadır.

$$S=s(Y)+Sa+Sc+(T-(Cg+Z))$$

$$S= \text{Cayri safi toplam tasarruf}$$

$$S(Y)= \text{Gelirin bir fonksiyonu olarak şahsi tasarruflar}$$

$$Sa= \text{Amortisman payları}$$

$$Sc= \text{Dağıtılmamış kârlar}$$

$$Ss= \text{Sosyal sigorta primleri ve emekli sandığı aidatı}$$

T= Vergi hasılatı

Cg= Devlet cari harcamaları

Z= Sübvansiyon ve transfer ödemeleri

Enflasyon yoluyla kaynak yaratmayı da, bütün farklarına rağmen, bir bakıma tasarrufa benzetmek, hatta tasarruf gibi görmek mümkündür. Şöyle ki aradığı mallardan bir kısmının fiyatını son derece yükselmiş görünce bunları satın almaktan vazgeçerek, bir kısım kaynaklar böylece tüketimden başka maksatlar için serbest bırakılmış olabilecektir. Enflasyonun yürüttüğü fiyat ve kâr artışı içinde tüketimden koparılıp yatırıma hazır ve amade tutulan fonlar “cebrî tasarruf” adını taşır. Az gelişmiş ülkelerde ihtiyari tasarruf az olduğundan, kapital mevcudunun zaman zaman emisyonu başvurularak, yani cebrî tasarruf yoluyla yürütülebileceğini savunan iktisatçılar vardır. Bugün gelişmiş ülkeler gelişmenin başlarından iken bu yolu denemişler ve yüksek bir üretim gücünü o sayede kurmuşlardır. Az gelişmiş ülkelerde de bugün için önemli olan mesele, merkez bankası kredisinin mutlak olarak kullanılıp kullanılmaması değil, gerekli cebrî tasarrufu çekip yaratmaya yetecek derecede optimum yani kıvamında olan enflasyon basıncını tayin edebilememekten ibarettir. Fakat bu görünüşe rağmen, meselenin zorluğu ortadadır. Herşeyden önce, başlanılmış bir enflasyona sınır çizmek her zaman kolay değildir. Enflasyon bir kere harekete geçtikten sonra, kendi mantığı ve mekanizması ile çıç gibi büyür kısa zamanda zararı faydasına galip gelir.²⁸

3.2. Yatırılabilir Kaynaklar ve Borçlanma

Yatırım kaynağı olarak tasarruf yeterli değildir. Tasarruf herhangi bir anda çeşitli miktarlarda olabilir. Fakat yaratılan kaynakların iş hayatına ve oradan da yatırımcılara akması her zaman mümkün değildir. Firma içinde veya dışında vücut bulan kaynakların yatırıma hazır kılınmaları, kısaca yatırılabilir hale gelmeleri nasıl ve hangi şartlar altında gerçekleşir.

²⁸ÜLGENER, s.210.

Tasarrufların,

a) rantiyeye ve müteşebbis arasında bölünüşü b) her iki tarafın kullanım tarzı, bu bakımdan önem taşıyan konulardır. Tasarrufun büyükçe bir kısmı iş hayatı ile ilişkisi olmayan sınıflar elinde bulunuyorsa biriken fonların yatırıma sevkini son derece zorlaştırmış olabilir. İş ve teşebbüs birimlerinin tasarrufları diğer sınıflarinkinden (mesela rantiyeye kesimi) daha fazla ise tasarruf ve yatırım arasındaki ilişki oldukça kolay kurulabilecek ve mevcut tasarrufların yatırımlara akması o derece kolay olacaktır. Diğer yandan, firma dışı tasarrufların firma bünyesine aktarılması borçlanma yoluyla mümkün olacağına göre, müteşebbisin yabancı kaynakları devamlı olarak çekebilme, diğer bir deyişle borçlanma yeteneği de gözden uzak tutulmamalıdır. Tüm bunlar yatırılabılır kaynakların hacmini tayin bakımından önemli konulardır.

Bunlardan çıkaracağımız ilk sonuç, geniş ve mutlak anlamda tasarrufla yatırılabılır tasarrufun aynı şeyler olmadığıdır. Tasarrufun yatırıma yol bulmadan atıl kalması veya yatırımdan başka hedeflere yöneltilmesi daima mümkündür. Bu durumda teşebbüsün yatırıma sevkedeceği fonlar fire vermiş olacaktır.

Bu açıklamalardan çıkarılabilecek sonuç: tasarrufun gelecek dönemlerdeki yatırımlar üzerindeki etkisi yalnız tasarrufun miktarına değil aynı zamanda çeşitli zümre ve sınıflar arasındaki bölünüşüne yani daha çok kimler tarafından yapıldığına bağlıdır.

Diğer taraftan bizzat firma içinde oluşturulan tasarrufların hangi maksatla kullanıldığı da yatırılabılır fonların miktarını etkileyen diğer bir etmendir. Tasarruflar spekülasyon maksadı ile boş arsalar, işletme ile alakası olmayan tesislere yönlendiriliyorsa beklenen sonuç elbette elde edilemeyecektir.

Firmadışı kaynaklardan borçlanma konusuna gelince, müteşebbis emrine yabancı kaynakların ne ölçüde verileceği olayını etkileyen ana etmenler şunlardır.: Öncelikle piyasa durumu hakkında benimsenen tahminler: Gelecek dönemlerde kar

ihtimali elverişli görüldüğü takdirde yalnız müteşebbisin yatırım kararı tahrik edilmiş olmakla kalmayıp üçüncü şahısların firma hizmetine sevkedecekleri kaynaklar da çoğalır. Piyasanın hukuki çatısı ve şekli de kayda değer bir noktadır. Küçük ve önemsiz tasarrufları toplayıp yatırıma hazır kılmakta olan anonim şirketlerin ileri ülkelerde oynadığı rol bilinmektedir. Hukuk emniyeti bu konudaki diğer bir etmendir.²⁹

---

²⁹ÜLGENER,s.215

İKİNCİ BÖLÜM

YATIRIM POLİTİKASI ARACI OLARAK YATIRIM TEŞVİK TEDBİRLERİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

1. TEŞVİK TEDBİRLERİNİN TANIMI, KAPSAMI VE TÜRLERİ

1.1. Teşvik Tedbirlerinin Tanımı ve Kapsamı

Teşvik, ekonomik kalkınmayı, sosyal gelişmeyi daha süratli, daha isabetli sağlamak, kaynak israfını önlemek, Türk vatandaşlarına mümkün olduğu kadar kısa süre içinde daha yüksek bir hayat seviyesi sağlamak memleketimizi iktisaden kalkınan ülkeler seviyesine biran evvel yükseltmek için getirilecek ekonomik ve sosyal tedbirlerin tümüdür³⁰.

Teşvik politikasının temel amacı rekabet edilebilir bir yapı içinde döviz kazandırıcı faaliyetlerin ve plan hedefleri ile uyumlu olarak yatırımların artırılması ve bölgeler arası dengesizliğin azaltılmasıdır³¹.

İzlenen teşvik politikaları, ülkenin yapısında büyüme hızı, istihdam, fiyat istikrarı dış ticaret ve cari işlemleri bilançolarında denge ve gelir dağılımına önemli etkileri olduğundan, hızla temel bir ekonomik araç vazifesi yüklenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki teşvik politikalarının işletilmesinin nedenleri vardır. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı finanse edecek petrol ve benzeri doğal kaynaklar yetersizdir. Tasarruf hacmi düşük seviyededir. Arzu edilen sanayi tesislerinin inşası için gerekli sermaye birikimi yetersizdir. Bu gibi sebeplerdendir

³⁰ Ömer YAŞAR, Yatırım ve Yatırımcı Rehberi, Ankara, 1975, s.162.

³¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ya.No: 2174, s.30.

ki teşvikler kaynakların adil dağılımına yardım edecek bir araç oldukları kabul edilmektedir. Devlet ekonomik tercihlerini kullanarak gerek kamu gerekse özel sektöre devlet imkanlarını ve kaynaklarını tahsis etmektedir.

Teşvik politikaları, enflasyonun kalkınma yolunda ortaya çıkardığı ekonomik tahribatları telafi edecek şekilde geliştirilmek istenilen alanlarda ticari kârlılığı artırmak, riski azaltmak ve teşvik edilen alanlarda uygun miktar ve nitelikteki kaynakları oluşturarak piyasa sisteminde ekonomik faaliyetin düzenlenmesine imkan sağlar³².

1.2. Yatırım Projelerine Uygulanabilecek Teşvik Tedbirleri

1.2.1. Yatırım Aşamasında Uygulanan Teşvikler

Yatırım aşamasına yönelik teşviklerden maksat, yatırım tamamlanıncaya kadar, yani yatırım faaliyetlerinin tamamlanıp üretime geçinceye kadar olan dönemde uygulanan teşviklerdir³³.

1.2.1.1. Gümrük Muafiyeti

Yatırımların teşvikinde uygulanan en önemli tedbir gümrük muafiyetidir³⁴. Gümrük muafiyeti yatırımda kullanılacak makine ve teçhizatın gümrük vergisi ile gümrükde alınan sair vergi ve resimlerden muaf olarak ithal edilmesine imkan veren bir teşvik tedbiridir³⁵.

Rekabet gücünü artıracak, yeni teknoloji getirecek, plan ve programlara uygun yatırımlarda ithal edilmesi gereken makine ve teçhizat gümrükten muaf

³² Mehmet CAVLI, Yatırım ve Teşviklerin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri, DPT Teşvik ve Uygulama Başkanlığı, Ankara, 1991, s.4.

³³ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, Haz: Erdoğan KARAKOYUNLU, Yased, Ya.No:19, istanbul , 1985, s13.

³⁴ YAŞAR, s.162.

³⁵ Sanayileşmede Teşvik Sistemleri, TÜSİAD, Ya.No:Tüsiad-T/90.12.135, 1990, s.56.

olarak ithal edilebilmektedir. Ödenmeyen gümrük vergileri tutarı yatırımcıya tanınan teşvik ve imkan olmakta, böylece hem yatırım maliyeti düşmekte, hem de yatırımcının temin etmesi gereken finansman imkanı düşürülmüş olacaktır ³⁶.

Yatırım mallarının ham ve yardımcı maddelerin ithalinde alınan (gümrük resmi, belediye hissesi rıhtım resmi, istihsal vergisi, damga resmi) gibi vergiler büyük miktarlara vardığından bu teşviklerin yatırımlar üzerinde etkisi fazladır ³⁷.

1.2.1.2. Vergi, Resim ve Harç İstisnası

Devlet, belirli miktarlarda, ihracat yapılmasının garanti edildiği yatırımlarda kullanılması öngörülen krediler için yatırımcılara vergi, resim ve harç istisnası tanımaktadır ³⁸.

Yatırımın tamamlanmasından sonra 5 yıl müddetle aşağıda belirtilen alanlarda ihracat yapması taahhüt edilen projelere açılacak orta ve uzun vadeli yatırımın kredileri, döviz kredilere ve dış kredilere vergi, resim ve harç istisnası tatbik edilir.

1. Gelişmiş bölgelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari %20'si,
2. Normal bölgelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari %10'u,
3. Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda yıllık üretimin asgari %5'i ³⁹.

1.2.1.3. Yatırımları Destekleme Primi

Kaynak kullanımı destekleme fonundan yatırımcılara nakden ödenen bir

³⁶ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.13.

³⁷ YAŞAR, s.162.

³⁸ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.14.

³⁹ Sanayileşme'de Teşvik Sistemleri, s.65.

yardımdır. Yatırımcılara aktarılan ve parasal yardım olan bu mali desteğin adı yatırımları destekleme primi.

Yatırımcıların büyüklüğüne göre destekleme primi farklı şekillerde olmaktadır. Yatırım tutarı belli bir meblağın üzerinde ise destekleme primi fiilen gerçekleşen yatırımın belirli bir yüzdesi olarak hesaplanmakta ve yatırımcıya ödenmektedir. Bu meblağın altındaki yatırımlarda ise yatırımcı firmaya kullandırılan yatırım kredisi esas alınmakta ve bu kredilerin belirli bir yüzdesi destekleme primi olarak ilgili kurumlara ödenmektedir ⁴⁰.

1.2.1.4. Ayni ve Nakdi Dış Krediler

Özel sektör ve kamu sektörünün gerçekleştirmek istediği projelerin finansmanı için Türkiye'deki bankalar aracılığı ile özel kaynaklı ayni ve nakdi dış kredi temin etmek mümkündür ⁴¹.

Yatırımların gerçekleşme safhasında özel sektör ve kamu sektörüne mensup müteşebbisler kendi imkanları ile bulacakları ayni ve nakdi dış kredileri alabilmek için yatırımın teşvik belgesine bağlanması gerekmektedir. Özel ve kamu kesimine mensup yatırımcıların teşvik belgesine bağlanan projelerinin finansman için yurt dışı kaynaklardan sağladıkları orta ve uzun vadeli ayni özel dış kredileri yurt içine getirerek yatırımlarında kullanabilirler. Böylece yatırımların teşviki bir yandan iç finansman kaynakları ile sağlanırken diğer yandanda dış finansman kaynakları ile sağlanarak teşvik görmüş olur ⁴².

1.2.2. İşletme Döneminde Uygulanan Teşvikler

Yatırımın tamamlanması takiben üretime geçişe başlayan işletme döneminde

⁴⁰ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.15.

⁴¹ 87/1 Sayılı Tebliğ Md.43.

⁴² Rıza AŞIKOĞLU, **Türkiye'de Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, Anadolu.Ünv. Yayınları, Ya.No:278, Eskişehir,1989,s.133.

uygulanabilen teşvikler çoğunlukla vergisel teşviklerdir ve başlıcaları şunlardır.

1.2.2.1. Yatırım İndirimi

Yatırımın indirimi, günümüzde birçok ülkenin yatırımlarını artırmak için başvurdukları teşvik tedbirlerinden biridir ⁴³.

Yatırımın indirimi, işletmelerin vergilenebilir kazancından yapılan yatırım harcamalarının belirli yüzdesinin indirilmesidir ⁴⁴ ve aşağıda belirtilen yatırımların bilanço esasına göre tesbit edilmiş münhasıran ticari ve zirai kazançlarına tatbik edilir ⁴⁵

Gelir Vergisi Mükellefleri:

Gerçek kişiler, adi şirketler, kolektif şirketler, adi komandit şirketler.

Kurumlar Vergisi Mükellefleri.

Anonim şirketler, Limited Şirketler, Eshamcı Komandit Şirketler, Anonim, Limited, Eshamlı Komandit ve Kooperatif Şirketlere benzeyen yabancı şirketlerdir.

Kurumlar vergisine tabi İktisadi Kamu Müesseseleri ile dernek tesis ve vakıflara ait iktisadi işletmeler yatırım indiriminden yararlanamazlar ⁴⁶.

Yatırımın indiriminden amaç özel kesim yatırımlarının kalkınma planlarında öngörülen alanlara kaydırılmasıdır. Yatırım indirimi, yatırımları teşvik amacıyla yatırım yapan müteşebbisten yapmayana göre daha az vergi almayı amaçlayan

⁴³ AŞIKOĞLU, s.72.

⁴⁴ Zilyaettin BİLDİRİCİ, Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri, T.C. Anadolu Üniv. Yayınları, Ya.No:329, Eskişehir, 1989, s.25.

⁴⁵ Sanayileşme'de Teşvik Sistemleri, s.58.

⁴⁶ YAŞAR, s.201.

bir finansman kaynağı özelliğini taşır. Yatırım yapmak isteyen işletmenin eline daha az ve daha feç vergi ödemesiyle daha fazla kullanılabilir fonlar kalır. Böylece yatırımların artışı için uygun ortam sağlanmış olur⁴⁷.

Yatırım indiriminin ileride elde edeceği daha fazla bir gelir için devletin elindeki bir gelirden vazgeçmesi basit bir mali politika gibi görünmesine rağmen az gelişmiş ülkelerde üzerinde durulması gereken önemli bir teşvik aracı niteliğindedir⁴⁸.

1.2.2.2. Finansman Fonu İstisnası

Finansman fonu, bir muafiyet ya da istisna uygulaması olmayıp kurumların yatırım harcamalarını karşılamak amacıyla ayırdıkları meblağlar üzerinden vergi ertelemesine yönelik bir teşvik tedbiridir⁴⁹.

Finansman fonu, tanım gereği yapılacak yatırımların finansmanında kullanılacak bir fon niteliğindedir. Teşvik belgesi almış ve yatırım indiriminden yararlanacak kurumlar bu imkandan istifade ederler. Yatırıma başlandığında bu yatırımı finanse edecek fon kurumun o yılki kazançından indirilir. Yatırım tamamlandığında da artık fon ayrılmaz. Kârdan indirildiği için işletme aşamasındaki teşviklere giren bir teşvik örneğidir. Yeni yatırımlardan ziyade tevsî yatırımlarda ve mevcut şirketlerin diğer tamamlayıcı yeni yatırımlarında etkili olması sözkonusudur⁵⁰.

1.2.2.3. Vergi İstisnası

⁴⁷ AŞIKOĞLU, s.73.

⁴⁸ Nihat EDİZDOĞAN, Yatırımın İndirimi ve Türkiye Uygulaması, B.İ.T.İ.A. Yayını, Bursa, 1977, s.7.

⁴⁹ Sanayileşme'de Teşvik Sistemleri, s.60.

⁵⁰ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.18.

Gelir vergisi istisnası yatırım yapmak isteyen yatırımcıların yapacakları yatırım tutarını ve yönünü önemli olarak etkiler. Bir yatırımcı, gelirlerinin yetersiz olması nedeniyle herhangi bir yatırımı yapmaktan kaçınırken vergi istisnası yatırımdan elde edilecek geliri artırabilir ve böylece yatırımcının yatırım kararını etkileyebilir.

Vergi istisnası değişik şekillerde uygulamaktadır. İstisna belirli yatırımlardan elde edilen kazançlara veya yeni yatırımlara, kullanılan gelirlere uygulanabilir. Bazı durumlarda ise yatırımlarda kullanılan kazanç vergileme dışı bırakılabilmektedir. Vergi istisnası kısmi veya tam olarak uygulanmaktadır. İstisna için bazen belirli kazanç tavanı konmakta eğer işletme bu kazançtan daha az kazanç elde ederse istisnadan yararlanabilmektedir⁵¹.

1.2.2.4. Emlak Vergisi Muafiyeti

Teşvik edilen yatırımlarda emlak vergisine tabi bina gibi sabit kıymetler için belirli bir süre emlak vergisi alınmamaktadır.

1.2.2.5. Hızlandırılmış Amortisman ve Yeniden Değerleme

İşletmede kullanılan makine ve tesisat da işçilik hammadde gibi işletme açısından bir maliyet unsurudur ve bu sabit kıymetlere yapılan harcamalarında işletme gideri olarak dikkate alınması gerekir. Sabit kıymetlere yapılan harcamalar, bu kıymetler işletmede birden fazla yıl kullanıldığından, bu kıymetlerin değerinde yıllık olarak meydana gelen tahmini aşınmalara göre işletmelerin kayıtlarına gider olarak intikal ettirilmektedir⁵².

Yatırımlarda sarfedilen sermayenin kısa zamanda geriye dönüşünü sağlamak ve ilk yıllarda düşük amortismanlar dolayısıyla vergi matrahını

⁵¹ Özhan ULUATAM, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası, A.Ü.SBF Yayınları, Ya.No:311, Ankara, 1971, s.56.

⁵² BİLDİRİCİ, s.15.

yükseltmek ve yüksek oranlı amortismanların karşılığını işletmelerde bırakmak suretiyle normal amortismanlardan daha yüksek amortisman esasları kabul edilmiştir. Sözüedilen imkan teşvikli ve teşviksiz tüm yatırımlar için söz konusudur.

Öte yandan kurumlar bilançolarına dahil amortismanına tabi sabit kıymetleri her takvim yılı sonunda yeniden değerleyerek yeni değerleri üzerinden amortismanına tabi tutabilirler⁵³.

Böylelikle işletme devlete vergi olarak ödenecek fonların işletmede kalması nedeniyle işletme faiz ödemeksizin bir fon elde edecek ve bu fonları muhtemelen tekrar yatırımlarda kullanabilecektir⁵⁴.

2. TÜRKİYE'DE YATIRIMLARI TEŞVİK POLİTİKALARI

Bilindiği üzere, Türkiye'de gerçekleştirilmesi istenen bir kısım yatırımlar çeşitli teşvik tedbirleriyle desteklenmektedir. Kısaca teşvikli yatırımlar diye tanımlanan bu gibi yatırımları yapanların ülkenin ihtiyaç duyduğu, belirli sektör ve ürünlere kanalize edilmesi özendirilmektedir. Teşvik edilen alanlar ve yatırımlar her yıl yayınlanan kararnamelerle bir liste şeklinde gitirilerek yerli ve yabancı yatırımcıların bilgisine sunulmaktadır. Bu listeye kısaca teşvik tablosu denilmektedir.

Yatırımlar 1967'lerden buyana teşvik edilmektedir. Çeşitli dönemlerde farklılıklar gösteren teşvik tedbirleri 1960 ve 1970'li yıllarda uygulanan ithal ikamesine yönelik dışa kapalı sanayileşmeyi terkederek 24 Ocak 1980 sonrasında ihracata yönelik sanayileşmeyi teşvik etmiştir⁵⁵.

⁵³ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.19.

⁵⁴ BİLDİRİCİ, s.17.

⁵⁵ CAVLI, s.5.

Teşvikler ya doğrudan doğruya kanunlarla veya Bankalar Kuruluna yetki verilen hallerde kararnameler ile düzenlenmiştir. Türkiye kalkınmasını gerçekleştirmek için sanayileşmeyi kabul edince yatırımların teşvik edilmeside kaçınılmaz olmuştur⁵⁶.

Teşvik rejimimiz bazı özellikler taşımaktadır.

Teşvik tedbirlerinin en önemli özelliği teşvik uygulamalarının bölgelere göre farklılaştırılmasıdır. Bu uygulama bölgelerin gelişmişlik seviyesi dikkate alınarak ortaya çıkarılmıştır. Bunlar;

- Gelişmiş yöreler,
- Normal yöreler,
- Öncelikli normal yöreler,
- 1. Derecede kalkınmada öncelikli yöreler,
- 2. Derecede kalkınmada öncelikli yöreler.

Gelişmiş yörelerden 2. derecede kalkınmada öncelikli yörelere doğru gidildikçe teşvik imkanlarından daha çok istifade edilmektedir ⁵⁷.

İkinci özellik ise bazı asgari şartların aranmasıdır. Yatırım tutarlarında alt sınırların belirlenmesi asgari özkaynak oranının aranması belirli teşviklerden istifade için ihracatın şart koşulması gibi.

Diğer bir özellikte tüm teşviklerin merkezi hükümet tarafından karşılanmasıdır. Bazı ülkelerde olduğu gibi bir kısım teşviklerin eyalet, kanton, belediyeler tarafından karşılanması söz konusu değildir.

Teşvik uygulamalarını yöneten devlet kuruluşu DPT'ye bağlı "Teşvik Uygulama Başkanlığı"dır. Teşvik uygulamaları bu kuruluş tarafından verilen

⁵⁶ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.7.

⁵⁷ CAVLI, s.7.

Teşvik Belgeleri esasına göre yürütülmektedir⁵⁸.

Teşvik belgeleri yatırımcıların özelliklerini içeren, bu değerler ve belirlenen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde üzerinde belirtilen teşviklerden yararlanmaya olanak tanıyan, kalkınma planlarına uygunluğu ve ülke ekonomisine getireceği yararlar DPT tarafından benimsenen yatırımları desteklemek amacıyla yatırımcılara verilen belgelerdir⁵⁹.

Teşvik Belgesinin hukuki niteliği konusunda iki görüş vardır.

- Teşvik belgesi idari bir sözleşmedir.
- Teşvik belgesi, düzenleyici idari bir işlem belgesidir.

Teşvik belgesinin idari bir sözleşme olduğu görüşüne göre, bu belgeyi alanlar, yatırım ve ihracat konusundaki yükümlülükleri önceden kabul etmişlerdir. Bu yükümlülüklerle karşı da idare kimi kamu fonlarını, (Vergi, resim, harçları gibi) tahsil etmemeli, kimi kamu fonlarını (teşvik primi, kaynak kullanımı destekleme gibi) yükümlüye aktarmayı kabul etmiş olmaktadır. Böylece sözleşmenin iki yanının yükümlülükleri doğmuş olmaktadır.

Yükümlülerden birisi sözleşmede yazılı olanlardan birini yerine getirmezse sözleşmenin iptali ya da tazminat isteme hakkı doğmaktadır.

Bu görüşe karşılık, Teşvik Belgesini düzenleyici idari bir işlem belgesi kabul edenler, konunun kamu hizmeti olmadığını gerekçe olarak ileri sürmektedir. Bu görüşe göre idare, yasaların kendisine verdiği yetkiyle dayanarak hangi konularda uygulama yapacağını Kararname ve Tebliğlerle açıklamaktadır. Bu kararname ve tebliğler, anayasa, yasalara ve yerleşmiş hukuka aykırı olamazlar⁶⁰.

⁵⁸ Türkiye'de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve Etkinliği, s.8.

⁵⁹ Sanayileşmede Teşvik Sistemleri, s.53.

⁶⁰ **Yatırımları Teşvik Politikaları**, T.C. Başbakanlık DPT VI. Beş Yıllık

2.1. Planlı Dönemden Önce Yatırımları Teşvik Politikaları

Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın bir aracı olarak kullanılan yatırımları teşvik tedbirleri birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de çok yönlü yararları nedeniyle çeşitli aşamalar kaydederek 1913 yılından günümüze kadar uygulanmaya gelmiştir.

Ülkemizde ilk yatırımları teşvik ile uygulama girişimi 1 Ocak 1931 tarihli “Teşviki Sanayi Kanunu Muvafakatı” ile yapılmıştır. Bu kanun sanayi tesisleri için beşbin metrekareye kadar arazi bağışı, emlak vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları ile yatırım ve işletme ihtiyacı malların gümrük muafiyeti ile ithalini mümkün kılmıştır⁶¹.

2.1.1. 1923-1950 Dönemi

2.1.1.1. 1923-1933 Dönemi

Bu dönem devletin doğrudan doğruya ekonomik girişimi yerine onun destek ve koruyuculuğunda yerli özel girişim yolu ile sanayileşme niteliği taşır.⁶²

Cumhuriyet döneminin ilk iktisat kongresi 1923 yılında İzmir’de yapılmıştır. Bu kongrede tarım, sanayi, ticaret ve el emeğinin teşviki konularında önemli kararlar alınarak oybirliği ile “Misak-ı İktisadi” kabul edilmiştir. Ancak neticede kesin sonuçlar alınmamış olsa bile ülkemizde bu tür bir kongrenin teşvik tedbirlerini görüşmesi önemli bir adım olmuştur⁶³.

Kalkınma Planı Ö.İ.K. Raporu, Ya.No:DPT:2186-ÖİK:345, Ekim 1989, s.63.

⁶¹ AŞIKOĞLU, s.10.

⁶² Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara Üniv. S.B.F. Maliye Ens. Yayınları, Ya.No:382, s.20.

⁶³ AŞIKOĞLU, s.11.

1. İktisat kongresinden sonra özel sektöre ağırlık verene bir kalkınma stratejisi uygulanmıştır. Bu amaçla ilk olarak “1055 Sayılı Sanayii Teşvik Yasası çıkarılmıştır. Sanayi Teşvik Yasası 1913 tarihli aynı adlı yasanın kapsamının genişletilmesine yöneliktir. Yasaya göre teşvik önlemlerinden yararlanacak girişimler kullandıkları beygir gücü çalışan kişi sayısı ve yıllık çalışma süresi ölçütlerine göre dört gruba ayrılmaktaydı.

Özendirme önlemlerinin ve bağışlıkların en önemlileri şunlardır.

- a. Uygun görülen girişimlere 10 hektara kadar karşılıksız arazi verilmesi.
- b. Kazanç ve gümrük vergilerinden ve harçlardan bağışlıklık.
- c. Haberleşme bağlantılarının ve motor gücünün hükümetçe karşılıksız sağlanması.
- d. Yıllık üretimin %10’una varan hükümet desteği.
- e. Bir kısım kamusal tekel maddelerinin bu kuruluşlara indirimli olarak satılması⁶⁴.

15 yıl süreyle yürürlükte kalan bu yasanın özel girişimciler üzerinde olumlu etkileri olmuştur. 1932 yılına dek 1473 firma bu yasadan yararlanmış ve sanayi işçilerinin sayısı 17.000’den 62.000’e yükselmiştir⁶⁵.

2.1.1.2.1933-1949 Dönemi

1933-1949 dönemi tüm ekonomide devletçiliğin uygulandığı bir dönemdir. 1920’lerin sonunda beliren dünya ekonomik bunalımı sonucu ortaya çıkan dış ödeme güçlükleri, Türkiye’nin satmış olduğu tarımsal ürünleri ve hammaddelerin ihracat fiyatlarının düşmesi buhran dolayısıyla sınai yatırım mallarının ucuza

⁶⁴ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, Türkiye Ekonomisi, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.38.

⁶⁵ Uçar DEMİRKAN, Türkiye’de Uygulanan Maliye Siyasaları ve Sanayileşme, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Ya.No:1979-212, 1979, s.8.

sağlanabileceği düşüncesi, 1930'larda devlet eliyle sanayileşme politikasının benimsenmesine yol açmıştır⁶⁶.

22 Nisan 1930 tarihinde toplanan 2. Sanayi Kongresi "Milli Sanayimizin Teessüs ve İnkılapı Çarelerini Aramak ve Göstermek" amacıyla çalışmış ve gündemine "Teşvik Sanayi Kanunu ve Uygulamasını" almıştır. Bunun üzerine 1933-38 arası "Birinci Sanayi Planı" hazırlanarak üretime yönelik temel yatırımların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Gerek kamu gerekse özel kesimin birlikte faaliyet gösterdiği karma ekonomik düzen anlayışı içinde gelişen sanayileşme politikası kamu sektörü yatırımlarını artırırken özel kesim için özendirici bir ortamın yaratılması engelleyici etkide bulunmuştur. Bu dönemde 1933'de başlayan 1. Sanayi Planı ve 1936'da başlayan İkinci Sanayi Planı uygulamaları başarıyla sürdürülürken Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğü 1942 yılında son bulmuştur. 1945 yılından sonra ise ekonomiye liberal bir ekonomik anlayışın hakim olduğu ve özel sektörün yatırımlarının ön plana geçirilmesinin benimsendiği dönem başlamıştır⁶⁷.

2.1.2. 1950-1960 Dönemi

Ekonomimizde İkinci Dünya Savaşı (ve özellikle 1950) sonrası dönemi genel ekonomi politikası bakımından ikinci liberal dönem olarak adlandırabiliriz⁶⁸.

Bu dönemde teşvik konusunda 1951 yılında 5821 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun 1954 yılında 6224 sayılı kanunla değiştirilerek tekrar yürürlüğe girmiştir⁶⁹.

⁶⁶ Cumhuriyetin 50 yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, s.22.

⁶⁷ AŞIKOĞLU, s.15.

⁶⁸ Cumhuriyetin 50 Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, s.22.

Teşvik konusunda özel girişimcileri desteklemek üzere Uluslararası Kalkınma Bankasının desteği ile Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulması⁷⁰. bu döneme rastlayan önemli bir gelişmedir.

Genelde 1950-1960 dönemi günümüz karma günümüz karma ekonomik düzenin ve dolayısıyla bugünkü teşvik politikalarının hazırlayıcısı bir dönem olmuştur.

2.2. Planlı Dönemde Yatırım Teşvikleri

2.2.1.I. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-67)

I.Beş Yıllık Kalkınma Planı bir ekonomik ve siyasal bunalım sonrasında hazırlanmıştır⁷¹. Bu nedenle I.Kalkınma Planı , temelde kararlı, tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli sbir gelişme yaklaşımı benimsemiştir.

IKalkınma Planı'da sanayiin geliştirilmesi için öngörülen önlemler şunlardır⁷²:

a. Sanayide kuruluş yerlerinin seçilmesinde toplam verimliliği artırma yanında bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlama hedefine göre hareket edilecektir.

b. Çeşitli sanayi kredileri artırılabacaktır. Planda yapılması gerekli bulunmuş ya da tavsiye edilmiş malları yapan veya yapacak sanayiye kredi sağlanmasında kolaylık gösterilecektir.

⁶⁹ AŞIKOĞLU, s.15.

⁷⁰ DEMİRKAN, s.10.

⁷¹ KEPENEK, YENTÜRK,s.132.

⁷² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **I Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1968)**,s.206.

c, Sanayide hızlı amortisman uygulanacaktır.

d. Montajdan başlayan sanayinin komple imalat yapması için istihsal vergisinin uygulanması değişecek ve yerli oranın artırılması teşvik edilecektir.

I.Kalkınma Planı döneminde, ülkemizde ilk defa 202 sayılı kanunla, yatırımların teşviki amacıyla yatırım indirim uygulamasına başlanmıştır. Kalkınma planlarına uygun ve kanunda belirtilen şartları içeren yatırımların özkaynaktan karşılanan kısımlarının, kanunda açıklanan yüzdesi kadar geliri, Gelir ve Kurumlar Vergisi matrahından indirilerek vergi dışı bırakmakta ve böylece yatırım indirimi sağlanarak yatırımları kalkınma planlarına uygun alanlara kanalize etmektedir ⁷³.

I.Kalkınma Planı döneminde yatırımları teşvik amacıyla, ithal edilecek yatırım mallarının gümrük vergileri ile ilgili teşviklerin uygulanmasında 474 sayılı yasa ile başlanmıştır. bu yasa ile Bakanlar Kuruluna yatırım malı sayılan ve ithali uygun vadeli plan hedeflerine uygun görülecek malların ithalinden alınacak vergi ve resimlerin en çok 5 yıllık devre içinde taksitlendirilerek tahsiline mücadele etme ve gümrük giriş tarife cetvelinde gösterilen vergi nisbet hadlerinde gerekli değişiklik yapma yetkisi tanımıştır ⁷⁴.

I.Kalkınma Planı döneminde dış alıma kota sistemi getirilmiş ve hızlandırılmış amortisman uygulamasına da başlanmıştır. Bu dönemde saniyileşmeyi ithal ikamesine dönük yatırımlar doğrultusunda hızlandırıcı ve kapasiteyi artırıcı teşvik araçları üzerinde durulmuştur.

Özel sektörü plan hedeflerine uygun yatırımlara özendirmek için 1963 yılından itibaren uygulanmasına başlanan teşvik tedbirlerinin, girişimciler tarafından iyice bilinmemesi, formalitelerin fazlalığı, yetkili ve sorumlu kuruluşların dağınıklığı zaman kaybına neden olmuş, genelde bu teşviklerden belirli büyüklüklerdeki kuruluşlar yararlanabilmiştir ⁷⁵.

⁷³ AŞIKOĞLU, s.18.

⁷⁴ AŞIKOĞLU, s.19.

⁷⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.217.

2.2.2. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

II.Kalkınma Planı da I.Kalkınma Planının aksine tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi ilkesi terkedilmekte ve sanayi sektörünün ekonominin “sürükleyici” sektörü olması öngörülmektedir⁷⁶.

II.Kalkınma Planı nı birincisinden ayıran ikinci önemli fark kentleşme sorununa yaklaşımıdır . II.Kalkınma Planında “şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanılacaktır”⁷⁷.

II. Kalkınma Planı’nda özel teşebbüsün teşviki konusunda uygulanacak temel politikalar şunlardır⁷⁸.

a. Özel sektörün yatırımları Kalkınma Planının ekonomik ve sosyal ilkeleri çerçevesinde teşvik olunacaktır .

b. Özel sektörün teşviki ve yönlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş bulunan tedbirler dağınıklıktan kurtarılacaktır, formaliteler basitleştirilecek ve uygulamada hızlı işleyen açık bir mekanizma kurulacaktır.

c. Yatırımcılara kredi veren bankaların İstanbul’da bulunması İstanbul dışındaki yatırımcıların mevcut imkanlarından yararlanmalarını güçleştirmektedir. Bu nedenle özel sektöre kredi veren bu kuruluşların İstanbul dışında da faaliyette bulunmaları teşvik edilecektir.

d. I.Kalkınma Planı döneminde mali mevzuatımıza girmiş olan çeşitli teşvik tedbirleri, uygulamada görülen sakıncaları giderilerek kullanılmaya devam

⁷⁶ KEPENEK,YENTÜRK, s.135.

⁷⁷ **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.263.

⁷⁸ II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.116-117.

edilecektir.

e. Faydası olmayan teşvik araçları kaldırılacak ve böylece etken fakat basit ve açık bir düzen kurulacaktır.

f. Geri kalmış bölgeler için özel rejim uygulaması imkanları sağlanacaktır.

Bu dönemde uygulanan özel girişimi özendirme politikası, yatırım için gerekli dışarıda vergilerin tümü ile ya da bir bölümünün bağışlanması, yatırım indirimi, dışarıya prim verilmesi ve hızlandırılmış amortisman yöntemlerinin uygulanmasını içerir⁷⁹.

Ayrıca bu dönemde yatırımları teşvik amacıyla Teşvik Belgesi Sistemi getirilmiş, bu sistemle girişimcilerin her türlü teşvikten yararlanılması amacı güdülmüştür. Yatırım projelerinin planlara uygunluğunu gösterir bu belgeler girişimciyi her teşvik için ayrı müracaattan kurtaran genel bir uygulama getirmiştir⁸⁰.

2.2.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977)

III. Kalkınma Planı, IIKalkınma Planı uygulaması sırasında beliren toplumsal ve siyasal bunalım (12 Mart askeri müdahalesi) döneminde hazırlanmıştır. III.Kalkınma Planında yeni bir uzun dönemli gelişme stratejisi saptanmış IKalkınma Planında göngörülen 15 yıllık gelişme çerçevesi süresini doldurmadan bir tarafa bırakılmıştır.

III.Kalkınma Planında sınıai üretim yapısını değiştirerek hızlı büyümenin sağlanmasında kamu kesiminin öncülüğü vurgulanmaktadır. Özel kesim ise daha çok özendirilecektir. uzun dönemde gelişmenin yürütücü gücü kamu kesimi

⁷⁹ KEPENEK,YENTÜRK, s.137.

⁸⁰ AŞIKOĞLU, s.24.

olacak, ancak bu kesinlikle özel kesime karşı bir nitelik taşımayacaktır⁸¹.

Bu planda yatırım teşviklerine önceki planlardakine benzer anlayış çerçevesinde yaklaşım yapılmış olmakla beraber yatırımların teşvikiyle ilgili fazla açıklama ve öngörülere yer verilmediği görülmektedir. Çünkü bu konudaki genel ilkeler daha önceki planlarda verilmiş bulunmaktadır⁸².

Bu palanda yatırım teşvikleri ile ilgili temel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

a. Yatırımların, sınai mal ihracatının döviz kazandırıcı hizmetlerin geliştirilmesi, istihdamın artırılması ve işletmelerde teknolojik seviyenin yükseltilmesi amacıyla uygulanacak teşvik sisteminin temel ilke olarak yerli teşebbüslere yönelmesi, objektif olması yararlanacak teşebbüslerin beyanına dayalı olarak idari takdir alanını çok zorunlu hallerde sınırlayarak kendiliğinden işler hale getirilmesi esastır.

b. Teşvik uygulamasında, teşebbüslere doğrudan doğruya fon tahsisi öngörülmemiştir.

c. Teşvik uygulamalarında, kurulmuş veya kurulacak sanayi ile özel sektör veya kamu sektörü arasında ayrıcalık gözetilmeyecektir.

d. Teşvik ve yönetme politikası Kalkınma Planı ve yıllık programlarda getirilecek ilkelerle sınırlı olarak bir bütün halinde saptanacak ve uygulanacaktır.

e. Teşvik ve yöneltme uygulamalarında, teşvik ve yöneltme öncelikleri kriterleri ve araçları açıklıkla belirlenecektir⁸³.

III Plan döneminde, planın sanayileşme amacı gözönünde tutularak sanayinin yurt düzeyinde yaygınlaştırılması üzerinde durulmuştur. Sanayileşmenin az gelişmiş yöreleri kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması amacı

⁸¹ KEPENEK, YENTÜRK, s.138.

⁸² AŞIKOĞLU, s.27.

⁸³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **III. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.900.

yöresel gelişmişlik farklarının uzun dönemde giderilmesi yanında dengeli ve fonksiyonel bir yerleşme ve şehirleşme düzeyinin geliştirilmesi içinde zorunlu görülmektedir⁸⁴

Ancak bu planda kalkınmada öncelikli yörelerin kalkınmasına özel bir önem verilmesi amaçlanmış olmasına rağmen planda amaçlanan hedeflere ulaşılamamıştır⁸⁵. Buna III.KP’i dönemine rastlayan dünya petrol bunalımının ekonomimiz üzerindeki olumsuz etkilerinin neden olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.4. IV. Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

Ağır ekonomik şartlar altında hazırlanan IV. Kalkınma Planı genel nitelik ve amaçlarıyla ilk üç planın uzantısıdır. Örneğin hızlı büyüme için gerekli yatırımların büyük ölçüde kamu kesimince sağlanması, sınai üretimde dış alım yerine yerli üretim politikasının sürdürülmesi IV. KP’nin başlıca amaçları arasındadır⁸⁶.

IV. Kalkınma Planı döneminde, önceki plan dönemlerinde uygulanan teşvik tedbirlerinin daha selektif olarak, üretim etabı, kapasitesi, teknoloji, sermaye sahipliği ve ödemeler dengesine katkısına ve yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılarak uygulanması amaçlanmıştır. Yatırımların yurt düzeyine dağılımını yönlendirmek amacı ile teşvik araçlarına yörelere göre ağırlık verilecek yurtiçi ve yurtdışı tasarrufların öncelikli yatırımlara yönelmesini sağlamak üzere “örgütlü düzenli ve yaygın halk girişimleri ile kooperatiflere” yaratacakları özendirme araçları ve yararlanma dereceleri açısından ayrıcalıklar tanınacaktır⁸⁷.

IV. Plan döneminde yatırım politikaları, fiyat mekanizmasının kaynak dağılımını plan önceliklerine yönlendirmede karşılaşılan yetersizlikleri giderici bir

⁸⁴ III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.900.

⁸⁵ AŞIKOĞLU, s.29.

⁸⁶ KEPENEK, YENTÜRK, s.140.

⁸⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.276.

araç olarak kullanılacaktır. Bu amaçla bir yandan öncelikli sektörlerdeki Kamu yatırımlarına ivedilik tanınacak öte yandan özendirme ve yönlendirme araçlarıyla da özel yatırımlara yön verilecektir. Sanayi ve hizmet alanlarındaki girişimlerin yer seçiminde verimli tarım alanlarının kullanılmamasına özellikle dikkat edilecektir.

Özendirme konusuna ilişkin mevzuat tek bir yasa içinde toplanarak birbirini tamamlayan bir özendirme sistemi kurularak ve sistemin planlanan ve programlanan gelişme ve yönlerine göre kâr bütün olarak değerlendirmesine gidilecektir⁸⁸.

IV. Kalkınma Planı döneminin değerlendirilmesinde tüm beş yıllık uygulamasını birden ele almak mümkün değildir. Çünkü bu dönem içinde 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar önlemleri ile, 12. Eylül.1980 iktidar değişikliği gibi birkaç dönüm noktası vardır. Planı hazırlayan siyasal iktidarın ve bunun yanında uygulayıcı kadroların plan uygulamaya girdikten sonra değişmiş olması, planda öngörülen teşvik tedbirleri ile ilgili politikaların uygulanması olanağını kısmen ortadan kaldırmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yatırım teşvikleri açısından 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik önlemler dönemine gelinceye kadar mevzuat ve kurumlaşma açısından fazla bir gelişme olmamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde süregelen ekonomik bunalımdan çıkışı kolaylaştıracak bir dizi ekonomik önlem alınmıştır. Bu önlemler içinde yatırımların teşvikine ilişkin önlemlerde yer almıştır.

- Faiz oranları ve faiz farkı ödeme oranları Merkez Bankası Kararı ile yeniden düzenleyerek kredi faizleri enflasyon oranlarına göre elverişli düzeye indirilmiştir.

- GATT ülkelerinde yapılan, ithalattan alınan damga resmi oranları %25'den %1'e indirilmiştir.

⁸⁸ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.277.

24 Ocak 1980 ekonomik önlemler dizisinin getirmiş olduğu bu kararlar, ekonomik bunalım döneminde düşen üretim düzeyinin yeniden canlandırılmasına dönük olumlu teşvikler olmuştur. Bu teşvikler ile ekonomide mevcut boş kapasitenin kullanılmasının özendirilmesi ön plana çıkmıştır. Ancak 1980’li yılların ikinci yarısından sonra enflasyonu durdurma amacı daha ağır bastığından, teşvik tedbirleri konusundaki tutumlarda değişiklik yapılmıştır. Bu konudaki yapılan değişikliklerden ilki, banka ödünç verme işlemlerinde faiz oranlarının, mevduat birikimi sağlamak amacıyla, serbest bırakılması olmuştur. İkincisi ise, KİT ürettikleri temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının, bu kuruluşların zararlarını önlemek amacıyla sürekli olarak çıkartılan tebliğler ile artırılması olmuştur.

Döndüncü Plan döneminde yatırımların teşviklerine ilişkin mevzuatta farklı bir gelişme izlemekle beraber “Yatırımların Teşviki ve Yönlendirilmesi Tebliği” ile yatırımların teşviklerden yararlanma koşullarına açıklık getirilmiş “Teşvik Belgesine” dayalı yatırım kolaylaştırılmış, orta vadeli kredi teşvik belgesine bağlanarak uygulama yaygınlaştırılmıştır⁸⁹.

Bu plan döneminde teşvik tedbirleri kapsamı içerisinde yapılan diğer değişiklikler ise, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi ile tüm teşviklerin, yabancı sermaye içinde geçerli olması öngörülmüş, Mali Denge Vergisi Kaldırılmış Kurumlar Vergisi oranı %40’a indirilmiş, Gelir vergisi oranlarında indirimler yapılmış, yeniden değerlendirme ile yatırımların teşviki konusunda gelişmeler sağlanmıştır.

2.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

V. KP dönemi 1985 yılında başlamıştır. Ancak bu plan dönemi başlamadan önce IV. Plan döneminin bitimiyle arasında, planın zamanında

⁸⁹ AŞIKOĞLU, s.36.

hazırlanmamasından dolayı 1984 yılında bir yıllık geçiş programı düzenlenmiştir. Bu yıllık programda yatırımları teşvik konusunda öngörülen hedeflerden daha önceki yıllara oranla büyük bir değişiklik görülmektedir. Ancak uygulama değişiklikleri yapılarak gelişmemiş bölgelerde uygulanmakta olan teşviklerin daha yüksek oranda sübvansede edilmesiyle yatırım indirimi %100'e çıkarılmıştır.

Geçiş döneminde ithalatın liberalleşmesi eğitimi, 1984 yılı ithalat rejimi ile birlikte getirilmiştir. İthalatın liberalleşmesi eğilimi ile birlikte ithal ikamesi yatırımların teşvikine yönelik uygulamada son bulmuştur. Bu dönemde pekçok malın gümrük vergisi ve ithalinden alınan istihsal vergisi yeniden düzenlenerek indirimler sağlanmıştır.

Planlı dönemler boyunca uzun süreden beri uygulanmakta olan gümrük vergilerinin bazı yatırım konularında 5 yıl süre ile taksitlendirilme işlemi 1985 yılından itibaren kaldırılmış ve gümrüklerle ilgili olarak sadece gümrük muafiyeti uygulamaya başlanmıştır⁹⁰.

V. Kalkınma Planı iktidara gelen hükümet tarafından hazırlandığından özendirici planlara göre hükümetin uygulama olanağını bulduğu bir plan yönünden önem taşımaktadır. Bu planda uygulanacak olan teşvik politikaları şöyledir;

a. Teşvik ve yönlendirme araçları, yatırım konsuna, kapasitesine, teknolojisine, istihdam ve ödemeler dengesine katkısı ile yer seçimine göre etkili ölçülerde farklılaştırılmış olarak ve selektif biçimde kullanılacaktır. Bu çerçevede yatırımların yurt düzeyine dengeli dağılımını yönlendirmek amacıyla teknik tedbirlerinin yörelere göre uygulanmasında farklılaştırmaya devam edilecek, yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın yapacakları ve organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara ve ihracata dönük yatırımlara ilave teşvikler sağlanacaktır.

b. Teşvik mevzuatı tek yasada toplanarak, bir birini tamamlayan ve değişen

⁹⁰ AŞIKOĞLU, s.38.

iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte bir yatırım ve ihracatı teşvik sistemi geliştirilecektir.

c. İstihdam probleminin çözülmesinde emek yoğun yatırım projelerinin teşvikine ağırlık verilecektir.

d. Yatırım finansmanında özkaynak kullanımı teşvik edilecektir.

e. Haberleşme araçlarının ihracatçılara öncelik sağlaması konusunda yapılacak düzenlemelere paralel olarak bu konuda altyapının finansman teşvik edilecektir ⁹¹.

Ülkemiz 4.10.1986 tarih ve 6/11103 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yatırım projelerine uygulanabilecek “Yatırım Teşvik Araçları” yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili 87/1 Sayılı Tebliğde aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

1. Gümrük muafiyeti.
2. Yatırım indirimi.
3. Özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların ücretlerinden vergilendirilmesinde indirim.
4. Yatırım finansman fonundan faydalanma.
5. Bİna inşaat istisnası harcı.
6. Vergi, resim, harç istisnası.
7. Döviz tahsisi.
8. Kaynak kullanımı destekleme primi.
9. KDV ertelenmesi.
10. Yatırım malı imalatçısı teşvik kredisi.

2.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994)

22.06.1989 tarihinde kabul edilen VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında yatırım teşviklerine ilişkin temel hedef ve politikaları şöyle sıralayabiliriz ⁹².

⁹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **V. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.32.

Yatırım politikası, öngörülen üretim yapısını gerçekleştirilecek şekilde belirlenecektir. Kamu kesimi yatırımlarının, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelere yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması esastır. Kamu yatırımlarının sektörel dağılımında eğitim ve sağlık sektörlerine ağırlık verilecektir. Özel kesim yatırımlarının imalat sanayiinde ve özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşması özendirilecektir. Toplam yatırımlar içinde özel kesim yatırımlarının payı tedricen artacaktır.

VI. Plan döneminde Yatırım ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri teşvik sistemi, tek bir yasada toplanarak birbirini tamamlayan değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte, bürokrasiyi en alt düzeye indirecek, daha az sayıda daha etkin araçlara sahip olacak yönde geliştirilecektir.

Kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin olarak yatırım ve işletme dönemine ait daha etkili tedbirler uygulanacaktır.

Yatırım indirimi uygulamasının indirimden istifade edecek aktif değerlerin yeniden değerlendirilmesi yoluyla ortaya çıkacak yeni değerleri üzerinden yapılabilmesine imkan sağlayacak gerekli tedbirler alınacaktır. Yatırımların finansmanında özkaynak kullanımı teşvik edilecektir.

2.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının 1996 yılında bir yıllık gecikmeyle yürürlüğe girmesi nedeniyle 1995 yılında bir geçiş programı düzenlenmiştir.

Bu geçiş programında da yatırım teşviklerine ilişkin yeni politikalar getirilmemiş., özel kesimin eğitim ve sağlık sektöründeki yatırımlarının özendirileceği belirtilmiş yatırımların teknolojik gelişme istihdam yaratma, küçük

⁹² V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.31.

ve orta ölçekli işletmeleri destekleme, gerice yörelerin kalkınmasına katkıda bulunma ve Gümrük Birliğinin gerektirdiği yapısal uyumu sağlama amaçları çerçevesinde sınırlı olarak teşvik edileceği belirtilmiş nakit teşviklerin sınırlandırılacağı öngörülmüştür⁹³.

Halen günümüzde uygulanmakta olan, Türkiye'yi 21 yüzyıla taşıyacak olan VII. Kalkınma Planı küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir.

Bu planda bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla Kalkınmada Öncelikli Yörelere özellikle istihdam yaratacak uzun vadeli sosyal fayda ve ekonomik kârlılık unsurları dikkate alınarak kamu tarafından desteklenecektir.

Plan döneminde teşvik sistemi ile ilgili mevzuat tek yasada toplanarak birbirini tamamlayan, değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte, GATT kurallarını ve ABD'deki uygulamaları da dikkate alacak şekilde, bürokrasiyi en alt düzeye indiricek, daha az sayıda daha etkin araçlara sahip olacak yönde geliştirilecektir. Teşvik politikaları yeni istihdam imkanlarını geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmeleri destekleme, çevrenin korunması, Kalkınmada Öncelikli Yörelere gelişmesine katkıda bulunma ve gümrük birliğinin gerektirdiği yapısal uyumu sağlama amaçları dikkate alınarak belirlenecektir. Ayrıca ileri teknoloji sağlamak, uyarlamak ve üretmek için işletmelerin AR-GE faaliyetleri ve bunlarla ilgili yatırımları desteklenecektir⁹⁴.

3. YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI VE VERİLEN YATIRIMI TEŞVİK BELGELERİNDEKİ VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yatırımı teşvik uygulamalarının verilen yatırım teşvik belgeleriyle ve bu

⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **1995 Yılı Geçiş Programı**, s.225.

⁹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s.225.

belgelerdeki bilgilerle izlenmesi olanağı vardır. Teşvik uygulamalarının sadece teşvik belgeleriyle değerlendirilmesi sınırlı bir değerlendirme olmasına rağmen teşvik tedbirlerinin ülkemizdeki uygulaması hakkında bazı bilgiler verebilir. Bu kısımda yatırım teşvik uygulamaları teşvik belgelerine bağlı olarak incelenecektir.

3.1 Yıllar İtibariyle Verilen Teşvik Belgelerindeki Gelişmeler

3.1.1. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

Tablo 1: 1980-1997 DÖneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı(%)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Hizmetl.	Enerji	Toplam
1980	17.2	1.4	75.2	5.9	0.0	100.0
1981	3.1	8.4	45.6	42.6	0.1	100.0
1982	2.9	1.8	64.8	30.3	0.0	100.0
1983	3.8	5.3	51.8	39.2	0.4	100.0
1984	1.9	19.4	54.2	21.3	2.2	100.0
1985	1.1	3.8	26.0	26.1	42.8	100.0
1986	9.7	5.9	38.7	50.6	4.0	100.0
1987	2.3	7.6	37.5	43.2	9.4	100.0
1988	1.1	2.0	49.2	38.4	9.3	100.0
1989	2.7	2.8	48.4	44.4	1.9	100.0
1990	10.6	2.7	68.8	15.9	2.0	100.0
1991	1.7	4.0	62.6	28.0	4.3	100.0
1992	1.3	2.9	66.5	27.0	2.2	100.0
1993	1.1	2.9	69.5	20.9	5.6	100.0
1994	1.1	2.1	59.8	32.0	5.0	100.0
1995	0.4	0.6	87.6	9.0	2.4	100.0
1996	1.8	1.3	73.7	19.8	3.4	100.0
1997	1.1	2.0	60.7	29.9	8.3	100.0
Ortalama:	3.2	4.4	57.5	29.0	5.5	100.0

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, 1991, s.23, 1994, s.23 ve 1997, s.21.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri, Şubat 1991, s.46,47,48.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ön İnceleme Kurulu Raporu, Yatırımları teşvik Politikaları, Ekim 1989, s.67.

Tabloda, teşvik belgelerine bağlı yatırımların dağılımı beş ana sektörde verilmektedir.

Tablodan çıkarılabilecek ilk sonuç yatırım teşviklerinin çok kararsız ya da düzensiz bir eğilim gösterdiği'dir. Yani özendirilmelerin dağılımında ve yıllara göre

gelişiminde belirli bir tutarlılık görülmemektedir. 1980'den sonra çok sınırlı ölçülerde özendirilen enerji sektörünün sadece 1985 yılında %42.8 gibi yüksek bir pay alması bu tutarsızlığın bir göstergesidir.

Tablodan çıkartabileceğimiz ikinci sonuç; teşvik belgelerine bağlı yatırımların sektörel dağılımlarının 1980 sonrası izlenen ekonomi politikalarını yansıttığıdır. Bu doğrultuda imalat sanayiine verilen teşvikler oransal olarak gittikçe düşerken hizmetler sektörünün payı giderek artmıştır. Örneğin 1980'li yılların başlangıcında %75.2 olan imalat sanayiinin payı 1985'de %26'a düşerken aynı dönemde hizmetler sektörünün aldığı pay 5.9'dan %50.6'ya yükselmiştir. 1990'lı yıllarda ise imalat sanayiinde teşvik belgesine bağlı yatırımlardan aldığı payın tekrar artıp ortalama %65 seviyesine çıkmış buna karşılık hizmetler sektörünün payı ise azalmıştır.

Tablodan teşvik belgesine bağlı yatırımlardan tarım sektörü en az payı aldığını görüyoruz. (Ortalama %3.2) Bunu verilen teşviklerin tarım sektörü yatırımcılarına ulaşmamasına bağlayabiliriz. Tarım sektöründen sonra en az payı alan sektörler %4.4 ve %5.5 ile madencilik ve enerji sektörleri olmuştur

3.1.2. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı

Tablo 2: 1980-1997 Döneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (%)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	K.Deniz	Doğu Anadolu	G.Doğu Anadolu	Çok Bölge.	Toplam
1980	65.8	6.0	5.8	5.7	11.0	1.1	0.8	2.9	100.0
1981	53.8	16.7	7.0	74.0	5.6	1.2	2.4	6.2	100.0
1982	50.7	7.0	8.9	6.5	1.9	1.3	5.3	18.0	100.0
1983	44.5	6.3	11.0	9.0	1.8	3.8	21.6	1.6	100.0
1984	39.2	10.8	16.6	10.8	11.0	4.5	6.5	0.1	100.0
1985	35.6	14.3	27.4	7.4	4.1	1.3	7.2	-	100.0
1986	39.9	25.9	8.2	9.8	6.6	3.0	6.6	0.0	100.0
1987	28.6	8.2	14.8	11.6	4.3	1.4	5.4	25.7	100.0
1988	43.1	11.5	14.5	10.5	3.7	2.7	11.6	2.4	100.0
1989	41.2	8.5	11.2	11.4	4.4	3.9	8.2	11.2	100.0
1990	33.6	6.6	8.7	11.7	5.6	10.9	22.7	0.2	100.0
1991	31.2	17.5	10.7	11.6	4.9	4.4	12.6	7.1	100.0
1992	55.5	13.8	9.6	8.3	7.0	1.6	2.3	1.9	100.0
1993	43.9	18.2	8.7	11.7	7.8	1.5	5.4	2.8	100.0
1994	46.7	9.2	12.0	7.8	6.5	4.4	5.5	7.9	100.0
1995	40.5	10.7	12.6	16.0	2.6	3.1	14.1	0.4	100.0
1996	49.2	11.5	10.0	11.7	4.3	2.2	9.6	1.5	100.0
1997	46.9	13.4	12.9	9.9	4.0	2.3	7.4	3.2	100.0
Ort:	46.4	12.7	12.3	10.5	5.7	3.2	9.1	5.4	100.0

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, 1991, s.23, 1994, s.23 ve 1997, s.21.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri, Şubat 1991, s.46,47,48.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ön İnceleme Kurulu Raporu, Yatırımları teşvik Politikaları, Ekim 1989, s.67.

Tabloda gördüğümüz gibi Marmara Bölgesi teşvik belgelerine bağlı yatırımlardan diğer bölgelere göre her dönemde daha fazla pay almıştır. Ancak bu pay 1980'li yıllarda giderek azalan eğilim göstermiş 1990'lı yıllardaysa ortalama %45'lik payını korumuştur. Örneğin dönem başlangıcı olan 1980 yılında %65.8 olan pay 1987 yılında %28.6'ya kadar düşmüş 1990'lı yıllardaysa %40-50 civarında seyretmiştir.

Marmara Bölgesini %12.7, %12.3 ve %10.5'lik paylarda İç Anadolu- Ege

ve Akdeniz Bölgelerinin takip ettiğini, bazen Ege, bazende İç Anadolu Bölgelerinin ikinciliği ve üçüncülüğü aldığını en az payı ise %5.7 ve %3.2'lik paylarda Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgelerinin aldığını görüyoruz.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi ise dönem başında 0.8'lik payla en az payı alırken sonraki yıllarda GAP uygulaması çerçevesinde olmalı, bölgenin teşvik belgesine bağlı yatırımlardan aldığı pay 1983'de %21.6, 1988'de %11.6 ve 1990'da %22.7 gibi yüksek sayılabilecek alanlara ulaşmaktadır. Bu yüksek oranlar bir yana bölgenin aldığı pay tüm özendirilmelere rağmen ortalama %9.1'dir.

Tablonun genel görünümüne bakıldığında teşvik belgesine bağlı yatırımlardan Marmara Bölgesi her dönemde diğer bölgelere göre daha fazla pay almakla birlikte 1980 yılından sonra yurt çapında dengeli sanayileşme politikaları takip edildiğinden olacak diğer bölgelerin payı artarken (Marmara Bölgesinin payı azalmaktadır. Buna rağmen yatırım teşvikleri ile yatırımların bölgesel dağılımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söyleyemeyiz, Eğer yatırım teşvikleri yatırımların bölgesel dağılımında etkili olsaydı Güneydoğu Anadolu'ya sağlanan teşviklerin bu amacı gerçekleştirmesi gerekirdi. Oysa tablo yatırımların Marmara Bölgesine yapıldığını diğer bölgelerin nisbeten daha az pay aldığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye'de teşvikler sermaye kaynaklarını harekete geçirmede önemli araçlar olmasına rağmen yatırımların bölgesel dağılımında denge sağlamak için yeterli olmamaktadır.

3.1.3. Yatırım Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerine Göre Dağılımı

Tablo 3:1980-1997 Döneminde Verilen Teşvik Belgelerinin Yatırım Türlerinin Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Kamle Yeni Yat	Dersi Yat.	Modem Yat.	Darb.Gid. Yat.	Yenileme Yat.	Diğer	Toplam
1980	80.1	11.6	0.3	0.1	0.1	7.8	100.0
1981	77.3	9.3	1.2	2.3	2.7	7.2	100.0
1982	65.2	6.4	1.0	1.5	1.8	24.1	100.0
1983	67.1	22.4	2.5	2.7	1.8	3.5	100.0
1984	56.6	20.1	9.7	5.0	1.9	6.7	100.0
1985	75.8	7.8	73.0	1.3	1.7	6.1	100.0
1986	72.5	15.3	4.5	2.1	1.0	4.6	100.0
1987	63.9	9.1	20.6	1.5	3.0	1.9	100.0
1988	74.4	12.0	7.4	2.0	0.7	3.5	100.0
1989	78.8	8.1	8.0	1.0	1.1	3.0	100.0
1990	76.7	11.3	5.4	1.6	0.8	4.2	100.0
1991	69.0	18.8	5.2	0.1	1.5	5.4	100.0
1992	60.7	20.7	8.0	1.3	3.1	6.2	100.0
1993	69.9	20.2	5.0	0.4	1.1	3.4	100.0
1994	76.0	12.0	2.8	3.2	0.9	5.1	100.0
1995	82.7	13.4	1.7	0.2	0.5	1.5	100.0
1996	80.0	14.7	1.3	0.3	1.0	2.7	100.0
1997	80.6	9.6	2.3	0.9	3.2	3.4	100.0
Ortalama:	76.9	14.2	5.5	1.6	1.6	5.9	100.0

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, 1991, s.23, 1994, s.23 ve 1997, s.21.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri, Şubat 1991, s.46,47,48.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ön İnceleme Kurulu Raporu, Yatırımları teşvik Politikaları, Ekim 1989, s.47.

Tablodan komple yani yatırımların teşvik belgesine bağlı yatırımlardan ortalama %76.9 pay aldığını görüyoruz. Bu bize teşvik belgesi taleplerinin büyük ölçüde yeni yatırımlarla ilgili olduğunu göstermektedir.

Modernizasyon yatırımları 1987'de teşvik belgesine bağlı yatırımlardan %20.6 gibi yüksek bir pay almışsada gene olarak 1982 yılından itibaren bir artış eğilimindedir. Bu da gösteriyor ki teşvikler çağdaş teknolojilerin işletmelere

getirilmesinde önemli bir etken olmaya başlamıştır. Esasen firmaların yatırımlarını modernizasyon çabaları 1980'li yıllarda uygulamaya başlanan dışa açılma politikaları çerçevesinde önemli bir olgudur. Diğer yatırım türlerinde önemli gelişmeler olmadığı dikkati çekmektedir. Yenileme yatırımlarının aynı düzeyde kalması modernizasyon yatırımlarının gelişmesiyle açıklanabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YATIRIMLARIN SEYRİ VE 1980 SONRASI UYGULANAN TEŞVİK POLİTİKALARININ YATIRIMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

GİRİŞ

Kaynak kullanımı bir ekonomi politikasının niteliğini açıklayıcı değişkenler sıralamasında ilk sırada yer alır. Sermaye kaynaklarının sayısal büyümeleri ekonomik gelişme ya da üretim olanaklarının genişletmesi açısından anlamlı birer gösterge sayılmaz. Sermaye kaynakları ancak yatırımlara dönüştükleri ölçüde üretim olanaklarını genişletmiş sayılır. Yatırım kavramı bu açıdan ekonomik gelişmede büyük önem taşır.⁹⁵

Kaynak kullanımının genel anlamda üç alt bölümü olduğu bilinmektedir. Bunlar işgücü, sermaye ve bunların dışında kalan üretim girdileridir.

Sıralanan bu kaynaklar içinde yatırımların ayrı bir niteliksel önemi ya da önceliği vardır. Çünkü yatırımlar diğer üretim etmenlerini harekete geçirme işlevi görür. Bu nedenle ekonomi politikalarının değerlendirilmesinde yatırımların niteliği ve düzeyi kilit sayılır.

Yatırımların sayısal büyüklüğü her yıl ulusal üretimin ne ölçüde yeniden üretim için ayrılabilirdiği kuşkusuz önemlidir. Ancak uzun dönemli gelişme açısından aynı ölçüde, belki daha çok önemli olan yatırılabılır kaynakların nasıl değerlendirilebildiği ya da hangi sektörlere gittiğidir⁹⁶ Bu nedenle yatırımların

---

95 KEPENEK, YENTÜRK, s. 95.

sektörel dağılımı da önemlidir.

Tezin bu kısmında 1950'den sonra yapılan yatırımlar incelenecektir. 1950 öncesi yatırımlara ilişkin veri olmadığından değinilmeyecektir.

1. 1950-1960 DÖNEMİ

Bu dönemin yatırımlarına ilişkin güvenilir veriler yoktur. Ancak DPT'nin yaptığı bir hazırlık çalışmasında şu sonuçlar verilmiştir.

Tablo 4: 1950-1960 Dönemi Sabit Sermaye Yatırımları
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Makine ve Donatım	İnşaat	Toplam	Yatırımlar/ K.Ulusal G.
1950	325.0	675.0	1.000.0	9.63
1951	497.6	762.8	1.260.4	10.27
1952	791.7	10.44.1	1.835.8	12.82
1953	718.3	1.369.4	2.087.7	12.41
1954	750.6	1.767.0	2.517.6	14.71
1955	847.9	2.158.2	3.006.1	14.27
1956	864.5	2.395.8	3.260.3	13.40
1957	886.4	3.130.6	4.017.0	13.16
1958	1.375.4	3.667.4	5.042.8	13.97
1959	2.389.0	3.600.0	6.989.0	15.63
1960	2.875.0	4.904.0	7.779.0	15.89
Toplam	12.321.4	26.474.3	38.795.7	
Yüzde Dağ.	31.8	68.2	100.0	

Kaynak: DPT. **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1963-1967**, Ankara: 1963, s. 16.

Tabloda yatırımların 1956 yılına kadar arttığını 1956-58 döneminde azalma eğilimine girdiğini son iki yılda % 15'in üzerine çıktığını görüyoruz.

Yıllara göre değişmekle beraber dönem boyunca yatırımların ortalama olarak % 32'si makine ve donatıma % 68'i de inşaatla ayrılmıştır.

Bu döneme ilişkin yatırımların sektörel dağılımı hakkında veriler bulunmadığından o çerçevede bir değerlendirme yapma imkanı bulunmamaktadır.

2. PLANLI DÖNEM

Kalkın planlarının amaçları ve nitelikleri yeniden üretimle doğrudan bağıntılıdır. Ekonomik ve toplumsal yeniden üretimin yapısı ve niteliği bir yönden kalkınma planlarının amaçlarını ve niteliklerini belirler, diğer yönden de onlar tarafından belirlenir. Bu nedenle elde edilen gelirden yeniden üretim için ayrılacak miktarın saptanması ve bunun nasıl kullanılacağı kalkınma planlarının temel uğraşı alanıdır.

Kişisel düzeyde olduğu gibi ulusal düzeyde de gelirin tüketilmeyen bölümü tasarruf ya da birikim olarak tanımlanır. Yatırıma dönüştüğü oranda sermaye birikimine ve üretim artışına katkıda bulunur. Bu nedenle planlarda ulusal gelir, tüketim, artırım vb. harcama biçimleriyle ilgili çözümlerden önem kazanır. Planlarda yer alan makro dengeler bu değişkenlerin birikimle olan ilişkisini açıklamayı amaçlar.

Uygulanan Kalkınma Planlarında bu ilişkinin açıklanmasında Harrod-Domar büyüme modeli esas alınmıştır. Bu modele göre planlarda belirli bir büyüme hızı belirleyici amaç olarak ele alınmakta diğer amaçlar buna göre düzenlenmektedir.

Buna göre amaçlanan büyüme hızının sağlanması için ulusal gelirin belli bir oranının yatırımlara ayrılması gerekir. Bu sonuç, belirli bir yatırım miktarıyla ancak belirli bir gelir elde edileceği yani üretim tekniğinin yatırım getiri oranının ve üretim kapasitesinin veri alınmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle teknoloji ve üretim kapasitesi değişmez sayılırsa büyüme hızının artırılmasının tek yolu yatırım oranını yüksek düzeyde sağlamaktır. Yatırım oranı ekonomi politikalarıyla etki edilebilecek tek değişkendir. Planların tasarruf ve yatırım miktarı konusunda ayrı bir önem vermelerinin nedeni budur.

Ekonomik büyüme kuramında Harrod-Domar Modeli olarak bilinen bu ilişki geleneksel olarak

$$g = s/k$$

biçiminde gösterilir. Burada g. ulusal gelirin büyüme oranı s, tasarruf ve buna eşit sayılan yatırım-gelir oranı ve k da yatırım getiri oranıdır. Eğer planda belli bir büyüme hızı amaçlanıyorsa, k veri alındığına göre s'nin belli bir oranda artması gerekir. Burada k, üretim kapasitesi sabit ise birim başına yatırım gelir oranıdır.⁹⁷

Bu açıklamalardan sonra planlarda yatırımlara ilişkin genel hedefler, gerçekleşme düzeyleri ve genel olarak yatırımların seyri konusundaki incelememize geçebiliriz.

2.1. I. Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

I.Beş Yıllık Kalkınma Planının temel iktisadi hedefi Türk ekonomisinde yüzde 7 nisbetinde bir gelişme sağlamaktır. Bu gelişme hızını sağlayabilmek için yatırımların Gayri Safi Milli Hasılaya oranı ortalama yüzde 18.3'e yükselecek bunun yüzde 3.5'i dış kaynaklarla yüzde 14.8'i iç tasarruflarla finanse edilecektir.⁹⁸

Özel yatırımların 1961'de 3.0 milyar liradan 1963'de 3.8 milyar liraya

⁹⁷ KEPENEK,YENTÜRK, s. 163.

⁹⁸ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı: 1963-1967, Ankara, s. 117.

1967'de 5.9 milyar liraya yükseleceği farzedilmiştir. Plan dönemi içinde ortalama yıllık artış oranı yüzde 1.1'dir. Son üç yıl içerisinde özel yatırımların ortalama yüzde 57'si konut yapımına gitmiştir. Önümüzdeki plan döneminde kalkınma hedefimizin gerçekleşebilmesi için konut yatırımlarının belli sınırlar içerisinde kalması, özel yatırımların daha çok verimli olanlara yöneltilmesi gerekmektedir. Beş yıllık plan döneminde konut yatırımlarında yılda ortalama yüzde 7'lik bir artışa karşılık üretken yatırımlarında 17.3 bir artış beklenmektedir.⁹⁹

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

Çeşitli anketlerde tahmine çalışılan toplam yatırımlar 1965 fiyatlarıyla 1962 yılında 8.2 milyardan yüzde 75 çerçevesinde artarak 1966 yılında 14.3 milyar TL'na yükselmiştir. Yatırımlarda sabit fiyatlarla, plan hedeflerinden 42 milyar lira kadar bir geri kalma olmuştur. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi geri kalma daha çok konu sekt. yatırımlarında olmuştur.¹⁰⁰

Tablo 5: Yatırımlar Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeler
(Milyar TL, 1965 Fiyatları ile)

Yıllar	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Yüzde Olarak Gerçekleşme	Endeks 1962=100
1963	10.9	10.8	99.1	131.7
1964	12.4	10.8	87.1	131.7
1965	13.8	12.0	87.0	146.3
1966	15.0	14.3	95.3	174.4
Toplam	52.1	47.9	91.9	

Kaynak: DPT. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s. 11.

Amaçlanan yatırım düzeyi en fazla 1963 yılında % 99.1'lik oranla en

⁹⁹ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 121.

¹⁰⁰ II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, Ankara, s. 11.

yüksek düzeyde gerçekleştirilmiştir.

I.Plan döneminde yatırımların sektörlere göre amaçlanan ve gerçekleşen dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir

Tablo 6: Toplam Yatırımların Sektörel Dağılımı
(Milyar TL, 1965 Fiyatlarıyla)

	Plan	Dağılım (%)	Gerçekleşme	Dağılım (%)
1. Tarım	8.7	16.9	7.4	15.5
2. Madencilik	3.1	6.1	2.7	5.6
3. İmalat	9.7	18.7	8.7	18.3
4. Enerji	4.3	8.4	3.3	7.0
5. Ulaştırma	6.8	13.2	7.0	14.6
6. Konut	10.6	20.4	10.1	21.1
7. Eğitim	3.5	6.7	3.1	6.6
8. Sağlık	1.1	2.3	0.8	1.8
9. Turizm	0.7	1.4	0.8	1.9
10. Hizmetler	3.0	5.9	3.6	7.6
Toplam	51.900	100.0	47.936	100.0

Kaynak: DPT. **I. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, s. 13.

Tablodan görüldüğü gibi kamu payının yüksek olduğu sektörlerde amaçlanan yatırım düzeyine ulaşamazken, daha çok özel sektörün ilgi gösterdiği konut ve hizmetler sektöründe yatırımlar amaçlanan düzeyin üzerinde gerçekleşmiştir.

I.Kalkınma Planı döneminde, aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi, özel sektör yatırımları dönem boyunca amaçlanan düzeyi aşarken kamu sektörü yatırımlarıysa amaçlanan düzeyin altında kalmıştır.

Tablo 7: Yatırımların Kamu ve Özel sektör Dağılımı
(Milyar TL, 1965 Fiyatları ile)

	Özel Sektör		Kamu Sektörü		Özel Yat. Payı	
	Plan Hed.	Gerç.	Plan Hed.	Gerç.	Hedef	Gerç.
1963	4.3	5.3	6.6	5.5	39.3	49.1
1964	4.8	5.0	7.6	5.8	38.7	46.3
1965	5.4	5.5	8.4	6.5	39.1	45.8
1966	6.0	6.4	8.9	7.9	40.0	42.9

Kaynak: II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 12.

Özel sektör yatırımları 1963-1966 döneminde tüm teşvik tedbirleri uygulamalarına rağmen hızlı sanayileşmenin gerektirdiği ölçüde imalat sektörüne kaydırılamamış ve konut yapımı dönem boyunca çekiciliğini devam ettirmiştir.

Kamu sektörü yatırımları planlanandan az gerçekleşmiş olmakla birlikte 1963-1965 döneminde hem toplam hem sanayi yatırımlar içindeki payı önemli ölçüde artmıştır.

2.2. II. Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde öngörülen yüzde 7'lik gelişme hızına ulaşmak, ekonominin uzun vadeli olarak kendi imkanlarına dayalı gelişmesinin gerektirdiği ekonomik yapıyı kurmak, sosyal adalet ilkesi uygulamasına devam etmek için zorunlu görülen yatırım seviyesi 1967'de 16.9 milyar TL'dan 1972'de 29.0 milyar TL'ya çıkacaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi için yatırımların yılda ortalama yüzde 11.4 artması öngörülmekle beraber yılların özelliği dikkate alınmış ve yatırım seviyesi her yıl için tesbit edilmiştir.¹⁰¹

Yatırım harcamalarının 1967'de yüzde 46.7'sinin 1972'de ise yüzde 49.3'ünün özel sektörece yapılacağı tahmin edilmiştir. Özel sektörün yapacağı yatırım seviyesinin tesbitinde ilk plan uygulamasının verileri, özel sektörün finansman imkanları, karma ekonominin kuralları ve ikinci plan döneminde yapılacak yatırımların teknolojik özellikleri ve sektörel dağılımı dikkate alınmıştır.

Birinci plandan farklı olarak ikinci plan da stok değişimleri ayrıca ele alınmıştır. Stok artışları tarım ve sanayi üretim artışlarına bağlı olarak hesaplanmıştır. Stok artışlarının yatırım harcamaları içerisinde gösterilmesi, özel tüketim gelişmesini açıklıkla izlemek içinde gerekli görülmektedir.

Yatırım harcamaları GSMH'nin 1967'de yüzde 19.9'undan 1972'de yüzde 22.7'üne varmaktadır.

Toplam yatırımların yurtiçi tasarruflardan karşılanan kısmı 1967'de 15.2 milyar TL iken 1972'de 27.0 milyar TL.ya ulaşması amaçlanmıştır.

İkinci Kalkınma Planı döneminde amaçlanan yatırım düzeyi ve yatırımın kaynakları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

---

¹⁰¹ II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 70.

Tablo 8: Amaçlanan Yatırım Düzeyi ve Yatırımın Kaynakları
(1965 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	SabitSerm. Yatırıml.	Stok Artışl.	Toplam Yatırıml.	Yurtiçi Tasar.	Dış Tasar.
1967	16.1	0.8	16.9	15.2	1.7
1968	17.5	1.3	18.8	17.0	1.8
1969	19.6	1.4	21.0	19.0	2.0
1970	22.1	1.5	23.6	21.5	2.1
1971	25.0	1.6	26.6	24.6	2.0
1972	27.3	1.7	29.0	27.0	2.0
1968-72 Toplamı	111.5	7.5	119.0	109.1	9.9
GSMH'ın yüzdesi olarak					
1967	18.9	0.9	19.9	17.9	2.0
1968	19.2	1.4	20.6	18.6	2.0
1969	20.1	1.4	21.5	19.5	2.0
1970	21.2	1.4	22.6	20.6	2.0
1971	22.4	1.4	23.8	22.0	1.8
1972	22.9	1.4	24.3	22.6	1.7
Yıllık Ort.	21.3	1.4	22.7	20.8	1.9
Y.Artış Oranı	11.2	16.3	11.4	12.2	3.3

Kaynak: DPT, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 74.

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

Aşağıdaki tabloda II. Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu kesiminin ve özel kesimin payları hedef ve gerçekleşme olarak verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi kamu kesimi yatırımları amaçlanan düzeyi aşarken özel kesim yatırımlarında amaçlanan düzeye ulaşamamıştır.

Tablo 9: Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde)

	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Toplam Yatırım	100.0	100.0
-Kamu kes. Yet.	52.6	53.1
-Özel kes. Yat.	47.4	46.9

Kaynak:DPT. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 29.

Kamu kesimi yatırımlarında amaçlanan yüzde 10.0'luk artış hızı aşılrken, özel kesim yatırımlarında amaçlanan yüzde 12.5'lik büyüme hızına ulaşılamamıştır. Genel olarak yatırımlarda amaçlanan seviyeye ulaşılamaması özel kesim yatırımlarının azlığından kaynaklanmaktadır.

Kalkınma Planı döneminde 1965 fiyatları ile toplam olarak 111.5 milyar TL tutarında sabit sermaye yatırımı yapılması öngörölmüş, ancak öngörölenin yüzde 91.4'ü gerçekleştirilmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımı plan hedefi ve gerçekleşme olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablodan göröleceğı gibi plan döneminde İmalat, Enerji, Ulaştırma, Konut sektörlerinde amaçlanan yatırım düzeyleri aşılmış, Tarım, Eğitim, Sağlık sektörlerindeyse amaçlanan yatırım düzeylerine ulaşılamamıştır.

Tablo 10: İkinci Kalkınma Planı Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

Sektörler	Hedef	Gerçekleşme
Tarım	15.2	11.8
Madencilik	3.7	3.5
İmalat	22.4	25.7
Enerji	8.0	8.5
Ulaştırma	16.1	16.4
Turizm	2.3	2.1
Konut	17.9	20.2
Eğitim	6.7	4.7
Sağlık	1.8	1.5
Dip.Hizm.	5.5	5.5
Kalkınma Fonu	0.4	0.1
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 30.

2.3. III. Kalkınma Planı Dönemi (1972-1977)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

Türkiye'nin 1972'de 191.2 milyar TL olan GSMH'nin 1987'de 654.7 milyar TL'na, 1995'de ise 1.361 milyar TL'na yükselmesi hedef alınmıştır. Ekonomik büyümenin birbirini izleyen plan dönemlerinde hız olarak devam edeceği, büyüme hızının Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Planları kapsayan 15 yıllık dönemde yılda ortalama yüzde 8.6 1987-1995 döneminde yüzde 9.6 dolaylarında olacağı düşünülmüştür. Böylece 23 yılı kapsayan perspektif dönemde GSMH'nin yılda ortalama yüzde 8.9 artması öngörülmüş bulunmaktadır.¹⁰²

¹⁰² III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s. 130.

23 yıllık dönemde amaçlanan GSMH düzeyine ulaşabilmek için hedeflenen yatırım düzeyi şöyledir. 1972'de 20.1 milyar TL dolayında olan toplam yatırım düzeyi, onbeş yılda ortalama yüzde 11.2, 1987-1995 döneminde ise yılda ortalama 10.2 artarak 1987'de 198.0 milyar TL, 1995'de ise yaklaşık olarak 430.0 milyar TL'na ulaşmış olacak ve böylece Türkiye'nin sabit sermaye stoku 1995'de 1972'dekinin yaklaşık olarak 8-9 katına erişebilecektir.

Sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında ise, sanayi sektörü lehine önemli bir değişiklik izlenecektir. 1972-1995 döneminde sanayi yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık olarak yarısını oluşturacağı sanılmaktadır (1972-1987 döneminde yüzde 48'i, 1987-1995 döneminde ise yüzde 50'si). 23 yıllık perspektifte hizmet yatırımlarının genel toplamın yüzde 42 düzeyinde tutulması gerekli görülmektedir. Öte yandan tarım sektörünün yatırımlarının nispi payının sürekli bir azalış göstermesi beklenmektedir.¹⁰³

Yukarıdaki hedefler 23 yıllık perspektif döneme ilişkin hedeflerdir. III. Kalkınma Planında yatırımlara ilişkin hedeflerse şöyledir:

Yeni stratejide öngörülen amaçların gerçekleştirilmesinde üçüncü plan dönemine düşen hedeflere ulaşmak için bu dönemde 281.1 milyar TL'lık sabit sermaye yatırımı yapılması gerekmektedir. Bu nedenle sabit sermaye yatırımlarının, beş yılda yüzde 82.3 ve yılda ortalama yüzde 12.8 oranında artarak, 1972'de 38.4 milyar TL'dan 1977'de 70.0 milyar TL'na çıkarılması hedef alınmıştır. Üçüncü plan dönemi için öngörülen üretim artışlarının gereği olarak stoklarda toplam artışın 10.1 milyar TL. dolaylarında olacağı tahmin edilmektedir. Böylece üçüncü plan döneminde toplam yatırımlar 291.2 milyar TL'na ulaşmış olacaktır.¹⁰⁴

¹⁰³ III. Beş yıllık Kalkınma Planı, s. 141.

281.1 milyar TL. yatırımın 158.4 milyar TL.lık kısmı kamu kesimi, 122.7 milyar TL.lık kısmı ise özel kesim tarafından gerçekleştirilecektir. Toplam yatırımlar için Plan döneminde kamu kesimi payının ortalama yüzde 56.3, özel kesim payının yüzde 43.7 olması beklenmektedir. Tarım, madencilik, imalat sanayi, ulaştırma, ticaret, mali kurumlar, turizm ve konut sektörlerinde toplam 231.1 milyar TL.lık yatırım yapılması ve bu yatırımların yüzde 51.9'unun özel kesim tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Enerji, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri sektörlerine yapılacak yatırımların ise yüzde 94.4'ü kamu kesimi tarafından gerçekleştirilecektir ¹⁰⁵

Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımları yılda ortalama yüzde 12.8 artarken, özel kesim sabit sermaye yatırımları yüzde 11.8 ve kamu kesimi sabit sermaye yatırımları ise yüzde 13.6 oranında artacaktır.

Üçüncü Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 11.7'si (33.0 milyar TL) tarım, yüzde 5.8'i (16.3 milyar TL) madencilik, yüzde 31.1'i (87.7 milyar TL) imalat sanayi, yüzde 8.5'i (24.0 milyar TL) enerji sektörüne yapılacaktır. Hizmetler sektörüne yapılacak 120.1 milyar TL.lık yatırım ise toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 42.9'unu oluşturacaktır.

---

¹⁰⁴ III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 166.

¹⁰⁵ III Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. s. 167.

Tablo 11: Üçüncü Plan Döneminde Yapılacak Sabit sermaye Yatırımlarının Kamu,Özel ve Sektörel Ayrımı (1971 fiyatlarıyla)

Sektörler	Toplam		Kamu		Özel	
	Milyar TL.	Yüzde	Milyar TL.	Yüzde	Milyar TL.	Yüzde
1. Tarım	33.0	11.7	17.4	52.7	15.6	47.3
2. Madenc.	16.3	5.8	13.4	82.2	2.0	17.8
3. İmalat Sn.	87.7	31.1	43.0	49.0	44.7	51.0
4. Ulaştırma	40.6	14.5	31.9	78.6	8.7	21.4
5. Ticaret	5.0	1.8	1.5	30.0	3.5	70.0
6. Turizm	4.5	1.6	1.7	37.8	2.8	62.2
7. Konut	44.0	15.7	2.2	5.0	41.8	95.0
8. Enerji	24.0	8.5	22.1	92.0	1.9	8.0
9. Eğitim	14.0	5.0	13.3	95.0	0.7	5.0
10. Sağlık	4.0	1.4	3.8	95.0	0.2	5.0
11. Kamu Hizm	8.0	2.9	8.0	100.0	-	-
Toplam	281.1	100.0	158.4	56.3	122.7	43.7

Kaynak: DPT, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 170

Amaç ve Gerçekleşmeler

III. Plan döneminde, sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının yüzde 21.9'a ulaşması amaçlanmış ancak plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı yüzde 20.2 dolayında gerçekleşmiştir.

Tablo 12: III. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçinde Payı ve Kaynakları (Yüzde)

	Plan Hedefi	Gerçekleşme
GSMH içinde Sabit Sermaye Yatırımları	21.9	20.2

Kaynak: DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, s. 32.

Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde özel sektörün payı öngörülenden yüksek gerçekleşmiştir. Kamu yatırımlarının düşük gerçekleşmesinin temel nedenleri, kamu kesiminde yanlış kaynak tahsisi ve kuruluşların yatırım uygulamasında gittikçe daha başarısız olmalarıdır.¹⁰⁶

Tablo 13: Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Yüzde)

	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Toplam	100.0	100.0
-Kamu	56.4	51.1
-Özel	43.6	48.9

Kaynak:IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı,S,3

III. Plan döneminde sabit sermaye yatırımları içinde tarım sektörünün payı amaçlanan düzeye ulaşmış imalat sanayinde ise amaçlanan düzeyin altında kalmıştır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi Ulaştırma ve Konut sektöründe amaçlanan düzey aşılmış, diğer sektörlerde amaçlanan düzeye ulaşamamıştır.

¹⁰⁶ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 32.

Tablo 14: III. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Amaçlanan ve Gerçekleşen Sektörel Dağılımı (Yüzde)

Sektörler	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Tarım	11.7	11.8
Madencilik	5.8	3.7
İmalat	31.1	28.2
Enerji	8.5	7.4
Ulaştırma	14.5	20.6
Turizmcilik	1.6	1.0
Konut	15.7	16.9
Eğitim	5.0	3.3
Sağlık	1.4	1.1
Diğer Hizmetler	4.7	6.0

Kaynak: DPT, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 34.

2.4. IV.Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde GSMH piyasa fiyatlarıyla yüzde 8.0 oranında artarak 1978 yılında 1145.2 milyar liradan 1983 yılında 1682.6 milyar liraya ulaşacaktır.¹⁰⁷

Amaçlanan büyüme hızını gerçekleştirebilmek için IV. Plan döneminde gerçekleştirilecek sabit sermaye yatırımlarının toplamı 1.575.8 milyar TL'dir. Bu büyüklüğün 898.3 milyar lirasının Kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır. Özel kesim tarafından beklenen yatırım büyüklüğü ise 677.5 milyar TL'dir. Toplam sabit sermaye yatırımları içinde kamu kesiminin payı yüzde 57.0 özel kesimin payı ise yüzde 43.0'dır.

IV. Plan dönemi toplam sabit sermaye yatırımlarının sektörel payları

¹⁰⁷ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 205.

incelendiğinde sırasıyla imalat sanayi (yüzde 27.4), Ulaştırma (yüzde 16.3), Konut (yüzde 14.6), Tarım (yüzde 12.2) ve Enerji (yüzde 10.6) sektörlerinin paylarının en yüksek olduğu görülmektedir.

III. Plan dönemi sabit sermaye yatırımları gerçekleştirmeleri baz alındığında IV. Plan döneminde görece olarak en büyük yatırım artışları sırasıyla madencilik, enerji, eğitim ve sağlık sektörlerinde olacaktır. Ekonominin karşılaştığı enerji darboğazının aşılması ve birincil enerji kaynakları ile sınai hammaddeler arzının artırılması gereği madencilik ve enerji sektörlerinde büyük bir yatırım hamlesini zorunlu kılmaktadır. Eğitim ve toplum sağlığı alanında benimsenen ve çağdaş bir toplum yapısına, ulaşmanın gereği olan hedefler ise III. Plandakine oranla daha büyük kaynak tahsislerini gerektirmiştir.¹⁰⁸

Aşağıdaki tabloda IV. Plan döneminde amaçlanan sabit sermaye yatırımları ve kamu-özel ve sektörler düzeyinde dağılımı gösterilmiştir.

---

¹⁰⁸ IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 212.

Tablo 15: Sektörel ve Kamu-Özel Ayrımında Sabit Sermaye Yatırımları (1978 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	Kamu	Özel	Toplam	Pay.
Tarım	93.4	98.2	191.6	12.2
Madencilik	87.0	9.3	96.3	6.1
İmalat	199.4	232.9	432.3	27.4
Enerji	164.8	2.0	166.8	10.6
Ulaştırma	171.3	85.5	256.8	16.3
Turizm	8.8	9.5	18.3	1.2
Konut	15.0	214.9	229.9	14.6
Eğitim	74.0	1.6	75.6	4.8
Sağlık	20.6	0.9	21.5	1.4
Diğer Hizm.	64.0	22.7	86.7	5.5
Toplam	898.0	677.5	1.575.8	100.0

Kaynak: IV. Kalkınma Planı, s. 215.

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

IV. Kalkınma Planı döneminde GSMH'nin yüzde 19.2'si yatırımlara ayrılmış, cari fiyatlarla toplam 8.198 milyar TL¹⁰⁹ yatırım yapılmıştır.

Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının içerisinde kamu sektörünün payı amaçlanan yüzde 57.0'lık oranı aşmış yüzde 58.8 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün payı ise amaçlanan yüzde 43.0'lık orana karşılık yüzde 41.2 düzeyinde kalmıştır.

¹⁰⁹ DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997)**, Mart 97, s. 42.

Tablo 16: Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları (%)

	Amaçlanan	Gerçekleşme
Toplam	100.0	100.0
Kamu	57.0	58.8
Özel	43.0	41.2

Kaynak: DPT, IV Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 212.
DPT, V. Beş Yıllık Planı Destek Çalışmaları: 1
Yayın No: DPT-1975, Ocak 1985, s. 33.

Tablo 17: Sabit Sermaye Yatırımlarının amaçlanan ve Gerçekleşen Payları (%)

	Amaçlanan	Gerçekleşme
1. Toplam	100.0	100.0
2. Madencilik	6.1	5.3
3. İmalat	27.4	25.6
4. Enerji	10.6	15.25
5. Ulaştırma	16.3	17.9
6. Turizm	1.2	0.6
7. Konut	14.6	15.8
8. Eğitim	4.8	2.3
9. Sağlık	1.4	1.6
10.D.Hizmetler	5.5	5.9
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: DPT, V. Beş Yıllık Planı, Destekleme Çalışmaları, s. 84.

Tablodan görüldüğü gibi Enerji, Ulaştırma ve konut sektörlerinde amaçlanan yatırım düzeyleri aşılmış diğer sektörlerde amaçlanan düzeye ulaşamamıştır.

IV. Kalkınma Planında özellikle enerji sektöründe önemli ölçüde yatırım artışı hedeflenmişti. Yatırımların sektörel dağılımında bu amaca ulaşıldığını görüyoruz. III. Plan döneminde enerji sektör payı yüzde 8.5 iken bu oran başlayan enerji darboğazını gidermek amacıyla IV. Plan döneminde bu sektöre birinci derecede öncelik verileri sonucu, yüzde 15.3'e yükselmiştir. İmalat sanayiinin payı ile yüzde 31.1'den yüzde 25.6'ya düşmüştür. Bu düşüşte özel sektör imalat sanayi yatırımlarındaki gerileme ile kamu yatırım programlarında enerji ve madencilik sektörel verilen öncelik etkili olmuştur. III. Plan döneminde toplam sabit sermaye yatırımları içinde tarımın payı yüzde 11.4 sanayiinin payı yüzde 41.1 hizmetlerin payı yüzde 47.5 iken IV. Plan döneminde bu oranlar yüzde 10.0 yüzde 46.2 ve yüzde 43.8 olarak gerçekleşmiştir. IV. Plan döneminde sanayi yatırımlarının payındaki artışta enerji sektörü başlıca rolü oynamıştır.

2.5. V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

IV. Plan döneminde yatırım politikası, öngörülen üretim yapısının gerçekleştirilmesini sağlayacak ve ihracatı artıracak projeler ile ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyici altyapı tesislerinin yapılmasına öncelik verilecek şekilde tesbit edilecek, özel sektör yatırımlarının payının ortalaması sağlanacaktır. Toplu Konut Fonunda biriken kaynaklar özel sektör konut yatırımlarını hızlandıracak ve konut altyapısı ile üretim girdilerinde darboğaz yaratmayacak biçimde kullanılacaktır.¹¹⁰

¹¹⁰ V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), s. 1.

Öngörülen yüzde 6.3'lük büyüme hızını gerçekleştirebilmek için 1984 yılında 2.373.2 milyar TL olan toplam yatırımların yılda ortalama yüzde 8.5 civarında artarak 1989 yılında 3.755.3 milyar TL seviyesine çıkması gerekmektedir. V. Plan döneminde yapılacak 15.123.7 milyar liralık toplam yatırımın, 14.412.9 milyar lirası basit sermaye yatırımı, 710.8 milyar lirası ise stok artışlarından meydana gelmektedir.

V. Plan döneminde sabit sermaye yatırımları yılda ortalama yüzde 8.5 oranında artacaktır. Özel sabit sermaye yatırımları artış hızı yüzde 10.9 kamu sabit sermaye yatırımları artış hızı ise yüzde 6.8 civarında olacaktır. V. Plan döneminde 14.412.9 milyar liralık sabit sermaye yatırımının 6.134.7 milyar lira özel kesim, 8.278.2 milyar lirası ise kamu kesimi tarafından gerçekleştirilebilecektir.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı 1984 yılında yüzde 18.9 iken 1989 yılında yüzde 20.9 seviyesine ulaşacaktır.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının sektörel dağılımında imalat sanayi (yüzde 20.9), ulaştırma (yüzde 18.57), konut (yüzde 15.20), enerji (yüzde 14.89) ve tarım (yüzde 11.37) sektörleri başta gelmektedir. Bunun yanında IV. Plan dönemi gerçekleştirmelerine nazaran turizm ve diğer hizmetler sektörlerinin payları artmaktadır.

Tablo 18: V. Plan Döneminde Amaçlanan Yatırım Düzeylerinin GSMH İçindeki Payları (1983 Fiyatlarıyla)

	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Toplam Yat.	19.69	20.08	20.48	20.89	21.33	21.87
S.Serm.Yat.	18.88	19.11	19.46	19.89	20.36	20.90
- Kamu	11.34	11.37	11.41	11.48	11.53	11.60
- Özel	7.53	7.74	8.04	8.41	8.83	9.30
Stok Değ.	0.81	0.97	1.02	1.00	0.97	0.97
- Kamu	-0.12	0.07	0.06	0.06	0.05	0.04
- Özel	0.93	0.90	0.96	0.95	0.92	0.93

Kaynak: DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 8.

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

V. Kalkınma Planında GSMH'nin yüzde 20.9'unun yatırımlara ayrılması amaçlanmış, gerçekleşme yüzde 23.2 olmuştur.

Tablo 19: V. Kalkınma Planı Döneminde Yatırımların GSMH İçerisindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları (Yüzde)

	Amaçlanan			Gerçekleşen		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1985	11,37	7,74	20.08	9.2	11.0	20.0
1986	11.41	8.04	20.48	10.2	12.6	23.1
1987	11.48	8.41	20.89	10.0	14.7	24.6
1988	11.53	8.83	21.33	8.9	17.3	26.1
1989	11.60	9.30	21.87	75.	15.0	22.5
Ort. Yüzde	11.4	8.4	20.9	9.1	14.1	23.2

Kaynak: DPT, V. Beş yıllık Kalkınma Planı, s. 7
DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997)
Mart 1997, s. 41, 42.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi amaçlanan yüzde 20.9'luk oran aşılmış yüzde 23.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum özel sektör yatırımlarının amaçlarının oldukça üzerinde gerçekleşmesi nedeniyledir. Kamu sektörü yatırım düzeyi yüzde 11.4 olarak amaçlanırken yüzde 9.1 olarak gerçekleşmiş sektör yatırımlarıysa yüzde 8.4'lük amaca karşın yüzde 14.1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 20: V. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

	1985	1986	1987	1988	1989	Ort.Değ. (%)
Tarım	7.4	6.2	6.9	5.9	5.5	6.4
Madenc.	5.1	3.6	2.4	2.9	1.9	3.1
İmalat	23.1	22.0	17.6	16.1	14.8	18.7
Enerji	10.2	11.3	9.7	9.7	10.8	10.3
Ulaştırma	22.0	20.8	20.7	16.1	15.9	19.1
Turizm	1.4	2.2	2.5	3.1	3.9	2.6
Konut	18.8	21.4	27.9	35.8	36.7	28.1
Eğitim	2.2	2.0	2.3	2.3	2.5	2.2
Sağlık	0.8	0.9	1.0	0.9	1.2	1.3
Diğer Hizm.	8.9	9.7	9.0	7.6	6.9	8.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler (1950-1997), Mart 97.

V. Kalkınma Planında amaçlandığı gibi imalat, ulaştırma, konut ve enerji sektörleri toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde önemli pay almış ancak Ulaştırma ve Konut sektörleri amaçlanan düzeyi aşmış diğer sektörler amaçlanan düzeyin altında kalmıştır.

2.6. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönem (1990-1994)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

Yatırım politikası, öngörülen üretim yapısını gerçekleştirecek şekilde belirlenecektir. Kamu kesimi yatırımlarının, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla Kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması esastır. Kamu Yatırımlarının sektörel dağılımında eğitim ve sağlık sektörlerine ağırlık verilecektir. Özel kesim yatırımlarının imalat sanayiinde ve özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşması özendirilecektir. Toplam yatırımlar içinde özel kesim yatırımlarının payı tedricen artacaktır.¹¹¹

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSMH'ın sabit fiyatlarla yılda ortalama yüzde 7.0 oranında artması hedef alınmıştır. Böylece 1989 yılında 103,692,0 milyar TL düzeyinde olan GSMH 1994 yılında 145.547.2 milyar TL'ye ulaşacaktır. Plan döneminde GSMH'da 1988 fiyatlarıyla 41.855.2 milyar TL'lik bir artış sağlanmış olacaktır.

Plan döneminde toplam yatırımların yılda ortalama yüzde 9.2 artıralarak 1989'daki 25.091.2 milyar TL'lik düzeyinde 1994'de 38.905.6 milyar TL düzeyine çıkarılması hedef alınmıştır. Bu dönemde yapılacak sabit fiyatlarla 161.310.2 milyar TL tutarındaki toplam yatırımın 155.388.4 milyar TL'lik bölümü sabit sermaye yatırımı olup, geri kalan 5.921.8 milyar TL'lik bölümü stoklardaki artıştan kaynaklanmaktadır.¹¹²

Yapılacak 155.388.4 milyar TL tutarında sabit sermaye yatırımının 94.391.9 milyar TL'lik kısmı özel kesim 60.996.5 milyar TL'lik kısmı ise kamu

¹¹¹ VI Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994) s. 1.

¹¹² VI .Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 6.

kesimi tarafından yapılacaktır. Toplum sabit sermaye yatırımları yıllık ortalama yüzde 8.8 artarken özel kesim yatırımlarının artış hızı 11.3 kamu kesimi yatırımları artış hızı ise yüzde 5.0 olacaktır.

Bu gelişmeler sonucunda, 1989 yılında toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH içinde yüzde 23.7 olan payı, Plan dönemi sonunda yüzde 25.7'ye yükselecektir.¹¹³

Özel Kesim Yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı Plan döneminde tedricen artarak, 1989'daki yüzde 56.8 oranından 1994'de yüzde 63.8'e çıkacaktır.

Plan döneminde gerçekleştirilmesi hedef alınan sabit sermaye yatırımları içinde başta gelen sektörler sırasıyla yüzde 21.5'lik payla konut, yüzde 20.0'lik payla imalat sanayi ve yüzde 19.2'lik payla ulaştırma ve haberleşmedir. Enerji sektörünün payı yüzde 10.9 tarım sektörünün payı ise yüzde 7.9 olacaktır.

VI. Plan döneminde kamu kesimi yatırımlarında V. Plan dönemine göre eğitim, sağlık ve tarım sektörü yatırımlarına daha fazla ağırlık verilmektedir. Özel kesim yatırımlarında ise imalat sn. yatırımlarının payının artması öngörülmüştür.¹¹⁴

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında GSMH'nın ortalama yüzde 24.5 sabit sermaye yatırımlarına ayrılması amaçlanmış gerçekleşme, yüzde 24.0 olmuştur.

¹¹³ VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 8.

¹¹⁴ VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 10-11.

Tablo 21: VI. Beş Yıllık Kalkınma Plan Döneminde Yatırımların GSMH içerisindeki Amaçlanan ve Gerçekleşen Payları

	Amaçlanan			Gerçekleşen		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1990	10.0	13.8	23.8	7.0	15.7	22.6
1991	9.9	14.1	24.0	7.5	16.2	23.7
1992	9.7	14.6	24.3	7.4	16.0	23.4
1993	9.5	15.3	24.9	7.2	19.1	26.3
1994	9.3	16.4	25.7	4.9	19.5	24.4
Ortalama (%)	9.6	14.8	24.5	6.8	17.3	24.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler (1950-1997) Mart 1997, s. 42.

DPT, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 8.

Tabloda görüldüğü gibi plan döneminde her yıl özel sektör sabit sermaye yatırımları amaçlanan düzeyi aşarken kamu sektörü sabit sermaye yatırımları ise amaçlanan düzeyin altında kalmıştır.

Tablo 22: VI. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının
Sektörel Dağılımı (Yüzde)

	1990	1991	1992	1993	1994	Ort. (1990-94)
Tarım	5.4	5.7	4.9	5.0	4.0	5.0
Madencilik	1.8	1.9	1.7	1.3	1.4	1.6
İmalat	19.5	18.9	18.4	18.0	19.6	18.9
Enerji	7.3	6.1	5.0	3.6	2.8	4.9
Ulaştırma	17.9	19.0	21.5	25.3	17.5	20.2
Turizm	3.8	3.7	2.9	2.2	2.2	2.9
Konut	33.4	32.9	32.6	32.9	41.8	34.7
Eğitim	2.6	2.8	3.2	3.1	2.1	2.7
Sağlık	1.5	1.8	2.0	2.0	2.0	1.8
Diğer Hizm.	6.7	7.3	7.8	6.0	6.5	6.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sayısal Göstergeler (1950-1997) Mart 1997, s. 43.

Plan döneminde tablodanda görüldüğü gibi Konut ve Ulaştırma sektörlerinde amaçlanan düzey aşılmış diğer sektörlerde ise amaçlanan düzeyin altında kalmıştır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planında toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 39.2'sinin kamu, yüzde 60.8'inin ise özel sektör tarafından yapılması amaçlanmış ancak toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 28.3'ü kamu sektörü tarafından yüzde 71.7'si ise özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 23: VI. Beş Yıllık Kalkınma Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Kamu Özel Dağılımı (Yüzde)

	Amaçlanan	Gerçekleşen
Toplam	100.0	100.0
- Kamu	39.2	28.3
- Özel	60.8	71.7

Kaynak:DPT, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 8.

2.7 1995 Yılı Geçiş Programı

1995 Yılı Geçiş Programında büyüme hızının yüzde 4.4 oranında gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

1995 yılında toplam yatırımların GSMH'ya oranının yüzde 22.0, sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının ise 21.5 olacağı tahmin edilmektedir. Özel ve kamu sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki paylarının ise sırasıyla, yüzde 16.4 ve yüzde 5.1 olması hedeflenmiştir.¹¹⁵

¹¹⁵ 1995 Yılı Geçiş Programı, s. 36.

Tablo 24: 1995 Yılı Geçiş Programında Amaçlanan Yatırım Düzeyleri (1993 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	1995	GSMH içerisinde Payı (Yüzde)	Toplam Yat. İçindeki Pay (Yüzde)
S.Serm.Yat.	433.800	21.5	97.7
- Kamu	104.677	5.1	23.5
- Özel	329.123	16.4	74.1
Stok Değişmesi	9.982	0.05	2.2
- Kamu	5.913	0.03	1.3
- Özel	4.069	0.02	0.9
Toplam	443.782	22.0	100.0
- Kamu	110.590	5.7	24.9
- Özel	333.192	17.1	75.1

Kaynak:DPT-1995 Yılı Geçiş Programı,s.39

Tablo 25: VI. Plan Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

	1995	Yüzde Dağılım
Tarım	62.440	4.8
Madencilik	19.522	1.5
İmalat	221.555	17.1
Enerji	70.350	5.4
Ulaştırma	215.962	16.7
Turizm	27.553	2.1
Konut	513.210	39.8
Eğitim	37.938	2.9
Sağlık	25.907	2.0
Diğer Hizm.	93.804	7.2
Toplam	1.288.240	100.0

Kaynak: 1995 Yılı Geçiş Programı, s. 39.

Tablodanda görüldüğü gibi 1995 yılında amaçlanan yatırımlarda en büyük payı sırasıyla Konut, İmalat ve Enerji (39.8, 17.1, ve 16.7) sektörleri

almaktadır.

Hedefler ve Gerçekleşmeler

1995 Yılı Geçiş Programında GSMH'ın yüzde 21.5'inin sabit sermaye yatırımlarına ayrılması amaçlanmış gerçekleşme yüzde 24.4 olmuştur. Kamu ve Özel Sektörlerin payı yüzde 5.1 ve yüzde 16.4'lük amaca karşılık yüzde 4.2 ve yüzde 19.3 şeklinde gerçekleşmiştir. Toplam yatırımların kamu ve özel sektör dağılımlarında özel sektöründe amaçlanan yüzde 74.1'lik oranı aştığını yüzde 82.2 olarak gerçekleştirdiğini kamu sektörününse amaçlanan düzeyin altında kaldığını görüyoruz.

Yatırımların sektörel dağılımlarındaysa Tarım, İmalat, Ulaştırma ve Turizm Sektörlerinde amaçlanan düzeyin aşıldığını diğer sektörlerde ise amaçlanan düzeye ulaşamadığını görüyoruz.

Tablo 26: 1995 Yılı Geçiş Programında Yatırımların Amaçlanan ve Gerçekleşen Sektörel Dağılımı

	Amaçlanan	Gerçekleşen
Tarım	4.8	5.3
Madencilik	1.5	1.2
İmalat	7.1	21.9
Enerji	5.4	2.7
Ulaştırma	16.7	18.9
Turizm	2.1	2.4
Konut	39.8	37.3
Eğitim	2.9	2.0
Sağlık	2.0	1.7
Diğer Hizm.	7.2	6.5
Toplam	100.0	100.0

Kaynak: DPT, 1995 Yılı Geçiş Programı, s. 39.

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s. 43.

Tablodan görüldüğü gibi her dönemde olduğu gibi toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde Konut Sektörünün en yüksek payı aldığını bunu 21.9 ve 18.9'luk paylarla İmalat ve Ulaştırma Sektörlerinin izlediğini görüyoruz.

2.8 VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000)

Yatırımlara İlişkin Hedefler

VII. Plan döneminde 5.5 - 7.1 civarında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Plan döneminde büyüme tahminleriyle tutarlı olarak toplam yatırımların yılda ortalama yüzde 8.8 - 12.3 civarında artması ve GSMH içindeki payının da 1995 yılındaki yüzde 23.4 seviyesinden 2000 yılında yüzde 25.8 - 28.1 aralığına yükselmesi beklenmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ VII Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1996-2000) (Taslak) Haziran 1995, s. 233.

Öngörülen büyümenin gerçekleştirilebilmesi için, Plan döneminde 1994 fiyatlarıyla 5.604.6 - 6.439.3 trilyon TL'lik sabit sermaye yatırımı yapılması gerekmektedir. Toplam sabit sermaye yatırımlarının 4.280.9 - 4.918.5 trilyon TL'sinin özel kesim, 1.323.7 - 1.520.8 trilyon TL'sinin ise kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi beklenmektedir.¹¹⁷ 1995 yılında yüzde 23.4 olan sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payının 2000 yılında yüzde 25.4 - 27.6 civarına yükselmesi beklenmektedir.

VII. Plan döneminde eğitim, sağlık, enerji, tarım, imalat sanayi yatırımlarına öncelik verilecektir. Buna göre toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde tarımın payı yüzde 5.5 - 5.9'a imalat sanayinin payı yüzde 22.1 - 22.2'ye enerjinin payı yüzde 8.5 - 8.7'ye eğitimin payı yüzde 4.2 - 4.5'e sağlığın payı yüzde 2.4 - 2.5'e yükselmesi hedeflenmektedir.¹¹⁸

---

¹¹⁷ VII Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 236.

¹¹⁸ VII Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 237.

Tablo 27: VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçerisindeki Amaçlanan Payları (Yüzde) (1994) fiyatlarıyla, trilyon TL)

	GSMH	Oranlar Ort. Dağılımı
Toplam Yatırımlar	25.8 - 28.1	8.8 - 12.3
- Kamu Yatırımı	6.5 - 7.4	12.2 - 16.5
- Özel Yatırım	19.2 - 20.7	7.8 - 11.0
Sabit Sermaye Yatırımı	25.4 - 27.6	8.7 - 12.2
- Kamu Yatırımı	6.4 - 7.2	12.4 - 16.8
- Özel Yatırım	19.0 - 20.4	7.6 - 10.8
Stok Değişmesi	0.4 - 0.5	
- Kamu	0.1 - 0.1	
- Özel	0.2 - 0.3	

Kaynak: DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 235.

Amaçlar ve Gerçekleşmeler

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planının ilk uygulama yılı olan 1996 yılı gerçekleştirmelerine bakıldığında zaman bu dönemde amaçlanan düzeyin gerçekleştirilemediğini görüyoruz.

Tablo 28: 1996 Yılında Yatırımların GSMH İçerisindeki Gerçekleşen Payları (Yüzde)

	Amaçlanan	Gerçekleşen
Toplam Yat/ GSMH	25.8 - 28.1	24.0
Kamu Yat/ GSMH	6.5 - 7.4	4.6
Özel Yat/ GSMH	19.2 - 20.7	19.4

Kaynak: DPT, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 235.

DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s. 42.

Tablodan görüldüğü gibi 1996 yılı gerçekleştirmelerinde Özel Yatırımlarda amaçlanan düzey gerçekleştirildiği halde Kamu Yatırımlarının düşük seviyede kalmasıyla toplam yatırımlarda amaçlanan düzey gerçekleştirilememiştir.

Yatırımların Kamu-Özel ayırımına bakıldığında kamu yatırımlarının amaçlanan düzeyin altında kaldığını Tablo 35’de görebiliriz.

Tablo 29: 1996 Yılında Sabit Sermaye Yatırımlarının Amaçlanan ve Gerçekleşen Kamu Özel Dağılımı (Yüzde)

	Amaçlanan	Gerçekleşen
Toplam	100.0	100.0
- Kamu	26.1	19.1
- Özel	73.8	80.9

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s. 42.

Tablo 30: 1996 Yılında Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Yüzde)

Tarım	5.6
Madencilik	1.1
İmalat	21.7
Enerji	3.1
Ulaştırma	19.3
Turizm	2.3
Konut	35.0
Eğitim	2.6
Sağlık	2.2
Diğer Hizm.	7.0
Toplam	100.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s. 43.

Tablo dan görüldüğü gibi Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel dağılımlarının 1996 yılı gerçekleştirmelerinde her dönemde olduğu gibi İmalat, Ulaştırma ve Konut Sektörlerinin ağırlıklı payı aldığını, Tarım Sektöründe amaçlanan düzeye ulaşıldığını, diğer sektörlerdeyse amaçlanan düzeyin gerçekleştirilemediğini görüyoruz.

3.1980 SONRASI YATIRIMLAR VE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Genel Ekonomik Durum

1980 sonrası yıllar Türk ekonomisinde köklü dönüşümlerin yaşandığı yıllardır. 1980 yılı aşağı yukarı 1970'lerin ortalarına kadar nisbeten başarı ile uygulanan ithal ikameci rejimin iflasının kesin bir şekilde tescil edildiği yıldır. Hızlı fiyat artışları üretim darboğazları dış açıkların artması ve dış borçlanmanın yükselmesi biçiminde ortaya çıkan ekonomik kriz zamanla siyasal ve toplumsal bir krize dönüşmüş ve mevcut rejimde köklü değişikliğe gidilmiştir. Ekonominin bozulan iç ve dış dengelerinin yeniden kurulması amacına yönelik olan ve 1980 sonrası ekonomi politikalarının eksenini oluşturan 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları bu yıl uygulamaya konulmuştur.¹¹⁹

Önceleri geçici bir ekonomik kararlılık önlemler dizisi sanılan bu politika düzenlemesi giderek kalıcı bir nitelik kazandı ve yeni öğelerle tamamlanarak uzun dönemli bir ekonomi politikasına dönüştü.¹²⁰

İlk olarak istikrar programında yer alan önlemler iç ve dış piyasalarda fiyat serbestisini ve piyasa mekanizmasının kamusal düzenlemelere konu olmadan serbestçe işlemesini öngörmekteydi. Rekabetçi düzenleme biçimlerinin işlemeye başlamasıyla ekonomide kamu kesimi olabildiğince daraltılacak tarımsal ve sınai üretimin artırılması serbest piyasa koşullarına bırakılacaktı.¹²¹ Her mal ve hizmet için arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar tüm ekonomik işlemlerde geçerli olacaktır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler

¹¹⁹ Uğur ESER, **Türkiye'de Sanayileşme**, Ankara, İmge Kitabevi, Ekim 1993, , s. 71.

¹²⁰ KEPENEK, YENTÜRK, s. 183.

¹²¹ ESER, s. 72.

davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı yada kârlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır.¹²²

İkinci olarak bu düzenlemeler üretimin ve birikimin uluslararası rekabetçi işbölümü kurallarına göre yapılmasını ve ekonominin uzun dönemde kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedeflemekteydi.

Bunun için ekonominin dışa açılması yönünde yeniden yapılması, özellikle sanayide mamul mal ihracatına dayalı bir üretim yapısının oluşturulması gerekiyordu. Bu nedenle serbest piyasa koşullarında dışa açılma bu yıllarda uygulanan rejimin temel ögesidir.

Ayrıca talebi kırmak, özel kesimin kâr oranlarını yükseltmek ve yerli üretimin maliyetlerini düşürme amaçlarına yönelik olarak düşük ücret düzeyi politikası, mevcut kaynakların yatırımlara kanalize edilmesi amacına yönelik yüksek faiz oranı politikaları ve yüksek döviz kuru politikası 1980 sonrası dönemin temel ekonomi politikalarıdır.

3.2. Yatırımların Sektörel Dağılımı

Yukarıda ekonomide 1980 sonrasında yaşanan politika değişikliklerini gördük. Aşağıda bu politikalar altında yatırımların ve yatırım teşviklerinin sektörel dağılımları incelenecektir.

Yatırımların kamu özel dağılımı 1980 sonrası uygulanan yeni politika değişikliklerini göstermesi açısından önemlidir. Tablo 36'da yatırımların kamu özel dağılımları gösterilmiştir. Tablodan görüldüğü kadarıyla uygulanmaya başlayan yeni politikalar 1987 yılına kadar kamu yatırımlarını etkilememiş, ancak daha sonraki yıllarda keskin dönüşüm tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır.

¹²² KEPENEK, YENTÜRK, s. 183.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi önceki beş yıllık dönemde (1974-1979) toplam yatırımlar içerisinde kamunun payı yüzde 35.4 iken 1980'li yılların hemen hemen ilk yarısında yüzde 40'ların üzerine çıkmış ancak 1987 yılından sonra uygulanan yeni politikalar etkisini göstermiş ve yatırımlar içerisinde kamunun payı gittikçe düşerek 1986 yılında yüzde 18.1'e kadar inmiştir.

Tablo 31: 1980-1996 Döneminde Yatırımların Kamu
Özel Dağılımı (Yüzde)

	Kamu	Özel
1974-1979		
Dönemi	35.4	64.6
1980	40.0	60.0
1981	45.5	54.5
1982	52.7	57.3
1983	43.3	56.7
1984	41.5	58.5
1985	45.5	54.5
1986	44.7	55.3
1987	40.5	59.5
1988	33.9	66.1
1989	33.5	66.5
1990	30.8	69.2
1991	31.7	68.3
1992	31.5	68.5
1993	27.4	72.6
1994	20.2	79.8
1995	17.8	82.2
1996	19.1	80.9

Kaynak:DPT,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,s.42-43

Yatırımların sektörel dağılımlarına özellikle İmalat Sanayi yatırımlarına bakıldığında 1980 sonrası ekonomi politikalarındaki keskin ve köklü değişim görülebilir. 1980 öncesinde imalat sanayi yatırımları toplam yatırımlardan yaklaşık yüzde 30 - 35 düzeyinde pay alırken 1980 sonrasında yani politikaların gereği olarak kamu sektörünün, bu sektöre yaptığı yatırımların azalması sonucu imalat sanayinin toplam yatırımlardan aldığı pay iderek azalmış ve 1990'lı yılların başlarında yüzde 18'lere kadar inmiştir. Gerçekten de 1980 öncesi dönemde kamu yatırımlarının yaklaşık yüzde 25'i imalat sana

yine giderken 1980 sonrası dönemde bu pay yüzde 10'ların altına düşmüş ve dönemin son yılı olan 1996 yılında bu oran yüzde 4.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ekonomi politikalarındaki değişikliği göstermesi açısından önemlidir. Esasen bu durum 1980 sonrası uygulanan yeni politikalarla çatışmamaktadır. Sanayileşme kamu sektörü eliyle değil özel kesim tarafından gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla kamu kesimi sanayi yatırımlarından vazgeçecek bu sektöre yönelik yatırımlar özel kesim tarafından gerçekleştirilecektir. Ancak yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi kamu kesiminin sanayi yatırımlarından vazgeçmesi, bu boşluğun tüm teşviklere rağmen özel kesim tarafından doldurulduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim 1980 sonrasında hiçbir yıl özel sektör yatırımlarından sanayiye ayrılan pay 1980 öncesinin yıllık düzeyine ulaşmamaktadır. Yani kamu kesimi ile özel kesimde bu sektörden ilgisini çekmiştir.

Konut sektörü yatırımları 1980 sonrası dönemde özellikle 1990'lı yıllarda toplam yatırımlar içerisinde en yüksek payı almıştır. Bu sektöre yönelik yatırımların çok büyük bir kamu özel sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir. Yani incelenen dönemde özel kesim daha çok konut yatırımlarına yönelmiştir.

Özellikle kamu kesiminin ulaştırma sektörüne yönelik yatırımları 1980 sonrası dönemde bu sektörün toplam yatırımlar içerisinde aldığı payı yüzde 20'lerin üzerine çıkarmıştır. 1980 öncesi dönemde kamu yatırımları içerisinde bu sektörün aldığı pay yüzde 20'ler düzeyinde iken incelenen dönemde bu oran yüzde 30 üzerine çıkmıştır.

Kamu yatırımlarının yoğunlaştığı bir başka sektörde enerji sektörüne dönemin koşulları gereği daha büyük önem verilmesi bu sektöre yönelik yatırımları artırmıştır. Kamu yatırımları içerisinde bu sektörün aldığı payın yüzde 20'ler üzerinde olduğu gözönüne alınırsa sektöre yönelik yatırımların daha çok kamu kesimi tarafından gerçekleştirildiği görülür.

Tarım sektörüne yönelik yatırımların toplam yatırımlardan aldığı pay incelenen dönemde sürekli azalmıştır. Dönem başında yüzde 10.5 olan pay 1995 yılında yüzde 5.3'e kadar düşmüştür. Bu düşüşte daha çok özel kesimin bu sektöre yönelik yatırımlarının azalması etkili olmuştur. Öyleki dönem başında sözkonusu sektörün özel kesim yatırımlarından aldığı pay yüzde 10'un üzerindeyken 1996 yılında bu oran yüzde 4'e kadar düşmüştür. Kamu kesimi yatırımlarının bu sektöre yönelik yatırımları hemen hemen aynı düzeyi korumuştur.

Yatırımların sektörel dağılımının önemli özelliklerinden biri de eğitim ve sağlık gibi işgücünün niteliğini doğrudan etkileyen sektörlerin toplam yatırımlardan sürekli artan oranda pay almasıdır. Tablodanda görüldüğü gibi dönem başında iki sektörün payı yüzde 2.6 iken 1996 yılında yüzde 5'e kadar çıkmıştır. Bu sektöre yönelik yatırımların kaynağını da kamu kesimi oluşturmaktadır. Bu sektöre yönelik özel kesim yatırımlarının payı yüzde 0.4 ile 2 arasında değişirken kamu kesiminin bu sektöre yönelik payı ise yüzde 15'lere kadar çıkmıştır.

Özetlemek gerekirse 1980 sonrası yatırımların sektörel dağılımlarından çıkan ilk sonuç üretken sektörlerle (tarım, imalat, madencilik, enerji) olan yatırımların dönem içerisinde sürekli olarak azaldığıdır. Enerji sektörünü ayırırsak ki bu sektöre yönelik özellikle kamu yatırımları dönem içerisinde önemli ölçüde artmıştır, kalan üç sektöre yapılan yatırımların toplam yatırımlarda aldığı pay dönem başında yüzde 44 düzeyindeyken 1996 yılında yüzde 28 düzeyine kadar düşmüştür. Bu durumun temel sebebi kamunun imalat sanayi yatırımlarından tümüyle vazgeçmesidir. Üretimden uzaklaşan yatırımlar eğitim ve sağlık gibi insan gücünün niteliğini geliştirici alanlara yapılmıyor daha çok hizmetler kesiminin alt sektörleri olan konut, ulaştırma ve bir ölçüde de turizm sektörüne yapıyordu. Bu niteliksel eğilimlerin ekonominin üretim olanaklarını

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Tarım	3.6	3.1	3.0	3.2	2.5	3.9	4.5
Madenc.	1.1	1.1	0.9	0.9	1.2	1.1	0.9
İmalat	26.2	25.4	24.3	23.6	23.8	25.4	25.7
Enerji	0.8	1.2	0.6	0.5	0.6	0.5	0.9
Ulaştırma	10.7	10.8	14.7	18.8	11.5	15.8	16.2
Turizm	5.0	4.7	3.5	2.4	2.3	2.4	2.3
Konut	46.5	47.1	46.3	44.8	51.8	45.1	43.1
Eğitim	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7
Sağlık	0.9	1.4	1.4	1.3	1.5	1.2	1.7
Diğ.Hizm.	4.4	4.3	4.4	3.7	4.0	4.0	3.9
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(1)Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: DPT,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-1997),s42-43-45

Tablo 34 :1980-1996 Döneminde Yatırımların
Sektörel Dağılımı (Kamu)
(%)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Tarım	7.9	10.2	10.3	9.8	9.6	7.0	6.8	8.7	9.1	10.3
Madenc.	7.6	9.7	8.6	8.8	9.1	9.8	6.7	4.1	4.5	3.2
İmalat	26.3	21.9	18.9	15.8	14.0	12.6	9.8	6.5	5.9	4.5
Enerji	21.3	22.1	24.7	25.4	24.0	22.0	24.3	22.9	26.9	29.8
Ulaştırma	20.8	19.7	21.3	23.5	25.0	28.0	29.3	33.9	29.7	30.1
Turizm	0.5	0.5	0.5	0.6	0.9	0.9	1.8	1.7	1.5	1.1
Konut	2.4	2.4	1.4	1.8	2.6	2.6	2.0	1.6	1.8	1.8
Eğitim	4.1	4.2	4.5	4.5	3.7	4.2	3.7	4.8	5.6	6.2
Sağlık	1.8	2.0	2.0	1.6	1.5	1.2	1.2	1.5	1.8	2.1
Diğ.Hizm.	7.2	7.2	7.9	8.1	9.6	11.6	14.2	14.3	13.2	10.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Tarım	9.6	11.1	8.9	9.6	10.0	11.8	10.3
Madenc.	3.4	3.5	3.4	2.5	2.4	1.9	1.7
İmalat	4.5	5.0	5.4	3.2	3.0	5.5	4.5
Enerji	21.7	16.8	14.5	12.0	11.6	12.9	12.3
Ulaştırma	34.0	36.6	36.5	42.6	41.4	33.3	32.4
Turizm	1.2	1.5	1.6	1.7	2.0	2.5	2.5
Konut	4.0	2.2	2.6	1.2	1.6	1.4	0.8
Eğitim	6.9	7.1	8.4	9.2	7.3	8.4	10.7
Sağlık	2.8	2.6	3.2	3.8	4.0	4.0	4.6
Diğ.Hizm.	11.9	13.6	15.4	14.3	16.5	18.2	20.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(1)Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: DPT,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler(1950-1997),s42-43-45

3.3.1980 Sonrası Dönemde Yatırım Teşvikleri ve Yatırımlar

Yatırım teşviklerinin sektörel dağılımları incelendiğinde, imalat sanayiine yönelik teşviklerin belli dönemler itibariyle değiştiği görülür. Hemen hemen her kalkınma planında ifade edilen sektörel önceliğin sanayii sektörüne verilmesi amacına rağmen özellikle V. kalkınma planı döneminde bu sektörün toplam teşviklerden aldığı payın yüzde 7.5 düzeyinden yüzde 30 düzeyine düşürülmesi ilginçtir. Aynı dönemde sözkonusu sektöre yönelik yatırımlar da teşviklere paralel olarak hızla düşmüş yüzde 28'lik düzeyden yüzde 18'lik düzeye kadar inmiştir. Daha sonraki dönemlerde özellikle VI. Kalkınma planı döneminde imalat sanayiinin toplam teşviklerden ve toplam yatırımlardan aldığı pay artarak sırasıyla yüzde 31.17'lik düzeylerden yüzde 73.21'lik düzeye kadar arttığı görülmektedir.

Aşağıdaki tablodanda görülebileceği gibi İmalat Sanayiine yönelik teşvikler bu sektöre yönelik yatırımları önemli ölçüde etkilemiştir. Verilen toplam teşvik belgeleri içerisinde bu sektöre yönelik payın arttığı veya azaldığı dönemlerde bu sektörün toplam yatırımlardan aldığı payın teşviklere paralel olarak artması yada azalması bunun göstergesidir.

Tablo 35: 1980-1996 Döneminde İmalat Sanayiinin Toplam Teşviklerden ve Toplam Yatırımlardan Aldığı Paylar (Yüzde)

	Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay	Toplam Teşviklerden Aldığı Pay
1980	28.5	75.2
1981	28.6	45.6
1982	27.3	64.8
1983	25.5	49.3
1984	25.1	59.2
1985	23.1	30.0
1986	22.0	31.3
1987	17.6	47.8
1988	16.1	47.1
1989	14.8	49.4
1990	19.5	69.4
1991	18.9	62.6
1992	18.4	66.5
1993	18.0	69.5
1994	19.6	59.8
1995	21.9	87.6
1996	21.7	73.7

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
 TC. Başbakanlık HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara,
 1991,s.23 1994,s.23,1997.s.21
 Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın
 İstatistikleri,s.46-47-48

Tablo 36: 1980-1996 Döneminde Tarım Sektörünün Toplam Teşviklerinden ve Toplam Yatırımlardan Aldıkları Pay

	Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay	Toplam Teşviklerden Aldığı Pay
1980	7.6	17.2
1981	10.5	3.1
1982	10.8	2.9
1983	10.7	2.2
1984	9.9	2.8
1985	7.4	1.7
1986	6.2	0.7
1987	6.9	2.3
1988	5.9	11.7
1989	5.5	2.7
1990	5.4	10.6
1991	5.7	1.7
1992	4.9	1.3
1993	5.0	1.1
1994	4.0	1.1
1995	5.3	0.4
1996	5.6	1.8

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
 TC. Başbakanlık HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara,
 1991,s.23 1994,s.23,1997.s.21
 Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın
 İstatistikleri,s.46-47-48

Yukardaki tablodan tarım sektörü gibi doğrudan üretimde bulunan sektöre yeterli teşviklerin sağlanmadığını görüyoruz. Teşviklerden en yüksek payın alındığı yılların sırasıyla yüzde 17.2 ve 17.7'lik paylarla 1980 ve 1988 yıllarında alındığını görüyoruz. 1988 yılında toplam teşviklerden alınan yüzde 11.7'lik payın yatırım düzeyini etkilemediğini yatırımlardaki azalış trendinin sürdüğünü görüyoruz.

Madencilik sektörünün ise teşviklerden aldığı payın 1981 ve 1984 yılları

hariç genellikle yüzde 2 - 4 arasında değiştiğini yatırımlardan aldığı payın ise yüzde 4'den yüzde 1'lere kadar düştüğünü görüyoruz.

Tablo 37: 1980-1996 Yılları Arasında Madencilik Sektörünün Toplam Teşviklerden ve Toplam Yatırımlardan Aldığı Paylar (Yüzde)

	Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay	Toplam Teşviklerden Aldığı Pay
1980	8.3	1.4
1981	4.7	8.4
1982	4.0	1.8
1983	4.4	4.1
1984	4.4	15.5
1985	5.1	3.2
1986	3.6	3.2
1987	2.4	5.1
1988	2.9	1.8
1989	1.9	2.6
1990	1.8	3.0
1991	1.9	4.0
1992	1.7	2.9
1993	1.3	2.9
1994	1.4	2.1
1995	1.2	0.6
1996	1.1	1.3

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
 TC. Başbakanlık HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara,
 1991,s.23 1994,s.23,1997.s.21
 Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri,s.46-47-48

Tablo 38: 1980-1996 Yılları Arasında Enerji Sektörünün Toplam Teşviklerden ve Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay

	Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay	Toplam Teşviklerden Aldığı Pay
1980	8.7	0.1
1981	10.3	0.1
1982	10.8	0.1
1983	11.2	0.1
1984	10.2	2.9
1985	10.2	36.0
1986	11.3	4.0
1987	9.7	9.4
1988	9.7	9.3
1989	10.8	1.9
1990	7.3	2.0
1991	6.1	4.3
1992	5.0	2.2
1993	3.6	5.6
1994	2.8	5.0
1995	2.7	2.4
1996	3.1	3.4

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
 TC. Başbakanlık HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara,
 1991,s.23 1994,s.23,1997.s.21
 Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son On Yılın İstatistikleri,s.46-47-48

Yukarıdaki tablodan enerji sektörüne yönelik teşviklerin belli bir istikrar göstermediğini görüyoruz. 1985 yılında 36 gibi oldukça yüksek bir paya karşılık 1987-1988 döneminde yüzde 9'luk oran diğer yıllarda ise yüzde 1 ile 5 arasında değişen oranlar bunun göstergesidir. Ancak yatırımlardan alınan payın ise sürekli bir azalış trendi içerisinde olduğunu, teşviklerin arttığı yıllarda bunun yatırım düzeylerine yansımadığını görüyoruz.

Aşağıdaki tablodan 1980-1996 döneminde yatırım teşviklerinden ve yatırımlardan aslan payını hizmetler sektörünün aldığını görüyoruz. Söz konusu sektörün toplam teşviklerden aldığı payın dönem başında yüzde 5.9'luk

düzeyden 1986 yılında yüzde 50'lere yükseldiğini daha sonraki yıllarda azalarak 1996 yılında yüzde 20'lere gerilediğini, yatırımlardan aldığı payın ise sürekli artış trendi içerisinde 50'lerden yüzde 70'lere kadar çıktığını görüyoruz. Yüksek Sanayileşme hızlarının amaçlandığı dönemde hizmetler sektörüne akan son derece yüksek oranlar düşündürücüdür.

Tablo 39: 1980-1996 Döneminde Hizmetler Sektörünün Toplam Yatırım ve Toplam Teşviklerden Aldığı Paylar(%)

	Toplam Yatırımlardan Aldığı Pay	Toplam Teşviklerden Aldığı Pay
1980	51.9	5.9
1981	45.8	42.6
1982	47.1	30.3
1983	48.1	43.8
1984	50.4	19.3
1985	54.1	28.5
1986	57.0	50.6
1987	63.4	43.2
1988	65.8	38.4
1989	67.1	44.4
1990	65.9	15.9
1991	72.6	28.0
1992	70.0	27.0
1993	72.1	20.9
1994	72.1	32.0
1995	68.8	9.0
1996	68.4	19.8

Kaynak:DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1991s.23,1994,s.23,

Yukarıdaki tablodanda çıkaracağımız ilk sonuç uygulanan teşviklerin yatırımlar üzerinde çok fazla etkili olmadığıdır. Hizmetler sektörünün özellikle 1986 yılından sonra teşviklerden aldığı payın azalmasında karşın yatırımlardan aldığı payın sürekli olarak artması,

madencilik sektörünün 1984 yılında yüzde 15.5, Enerji sektörünün 1985 yılında yüzde 36'lık teşvik paylarına rağmen yatırımlardan alınan payın olağan trendini sürdürmesi, bunun en açık göstergeleridir.

İkinci olarak yatırım teşviklerinin çok kararsız eğilimler gösterdiğini söyleyebiliriz. Örneğin Enerji Sektörünün sadece 1985 yılında aldığı yüzde 36 gibi son derece yüksek pay ve tüm sektörlerde geçerli olmak üzere bu paylardaki düzenli olmayan eğilimler, uygulanan teşviklerin tutarlı olmadığını göstermektedir.

Son olarak teşvikli yatırımlar ile toplam yatırımlar arasındaki ilişkinin yukarıda ifade edilen tutarsızlığa tam anlamıyla uyduğu söylenebilir.

Tablo 40: Teşvikli Yatırımlar ile Toplam Yatırımlar
Arasındaki İlişki (Milyar TL)

	Toplam Yatırımlar	Teşvikli Yatırımlar	Teşvikli Yatırım Toplam Yatırım
1980	1.156	4.80	41.5
1981	1.589	1.572	98.9
1982	2.034	1.021	50.0
1983	2.799	1.403	50.1
1984	4.284	1.942	45.7
1985	7.115	5.189	72.9
1986	11.671	10.111	86.6
1987	18.491	8.313	44.9
1988	33.738	13.429	39.8
1989	51.837	20.556	39.6
1990	89.892	22.629	25.1
1991	150.147	38.131	25.3
1992	258.404	51.230	19.8
1993	525.507	228.812	43.4
1994	947.686	208.862	22.0
1995	1.839.774	2.187.011	11.89
1996	3.543.800	1.999.992	56.3

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, (1950-1997),s.42-43
HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara, 1991,s.23 1994,s.23 1997.s.21

Yukarıdaki tablodanda görülebileceği gibi genellikle yüzde 30 ile 50 arasında değişen teşvikli yatırım/toplam yatırım oranına karşın 1995 yılında verilen teşviklerin toplam yatırımlardan daha büyük olması, 1981'de yüzde 98, 1986 yüzde 86 gibi yüksek oranlar bu kararsızlığın en somut göstergeleridir.

SONUÇ

Yatırımların düzeyi ve yönü bir ekonominin işleyişini belirlemesi açısından son derece önemlidir.Ekonominin işleyişinde yatırım harcamalarının önemli yer tutmalarının üç temel nedeni vardır.Birincisi,yatırım harcamaları bir sanayi toplumundaki doğurucu unsurlar olan sermaye mallarının edinilmesini içerir.Bu malların işlevi başka mal ve hizmetler üretmektir.Bu açıdan yatırım harcamaları ekonominin üretim ve gelir düzeyini belirlemesi açısından önemlidir:

İkinci olarak yatırım harcamaları yeni istihdam olanakları yaratması ve ekonominin genel istihdam düzeyini belirlemesi nedeniyle önemlidir.

Son olarakda yatırım malları talebi ekonomide toplam talebi oluşturan unsurların bir parçasıdır ve üretim,istihdam ve gelir düzeyini etkilemesi nedeniyle toplam talebi oluşturan diğer unsurlardan daha önemlidir.

İşte yukarıda ifade edilen önemleri nedeniyle yatırımlar hızlı kalkınmayı sağlayabilmek için kalkınma planlarında amaçlanan hedefler doğrultusunda yönlendirilmek zorundadır.Devlet zaten mevcut kaynaklarını istediği gibi kullanma imkanına sahiptir.Önemli olan özel kesim elinde biriken kaynakları plan hedefleri doğrultusunda yönlendirmektir.Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde zaten yetersiz olan kaynakların kullanımını daha da önem kazanmaktadır.

Teşvik politikalarının bir ekonomide bu kadar önem kazanmasının bir çok etkeni vardır.Bu etkenlerin başında ülkenin içinde buldukları koşullar gelmektedir.Örneğin dış pazarlara açılmayı amaçlayan ekonomilerde dış satıma yönelik

yatırımların özendirilmesi bir etkidir.

Ülke içi bölgelerarası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan yatırım teşvikleri hemen hemen tüm ülkelerde görülmektedir.

Hızla artan nüfus ve bunun sonucunda artan işsizlik zaman zaman emek yoğun yatırımların özendirilmesini gerektirmektedir.

Son olarak da gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynaklardan yeterince yararlanılamaması, bu kaynaklardan yararlanmaya yönelik yatırımların teşviki teşvik uygulamalarının bir başka nedenidir.

Ülkemizde uygulanan Teşvik politikaları ile yatırımla arasındaki ilişkiyi incelediğimiz çalışmamızda şu sonuçlara vardık;

İncelenen dönemde yatırımlar çok kararlı ve tutarlı bir şekilde teşvik edilememiştir. Verilen teşvik belgelerinin sektörel dağılımında sektörlerin yıllar itibariyle aldıkları paylardaki olağandışı değişmeler bunu göstermektedir.

Hemen hemen tüm kalkınma planlarında ifade edilen bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi amacına rağmen uygulanan teşvikler bu amacı gerçekleştirilememiştir. Verilen teşvik belgelerinin bölgesel dağılımına bakıldığında gelişmiş bölge konumundaki Marmara Bölgesinin incelenen dönem içerisinde toplam teşviklerden %46 pay almasına karşın G.D.Anadolu Bölgesinin aldığı %9'luk pay böyle bir değerlendirmenin nedenidir.

1963 yılından günümüze uygulanan yedi kalkınma planı dönemlerinde toplam yatırımlarda amaçlanan düzey gerçekleştirilememiştir. Bunun temel nedeni kamu yatırımlarının düşüklüğüdür. Nitekim 2.ve 3.kalkınma planları hariç tüm kalkınma planı

dönemlerinde özel sektör yatırımları amaçlanan düzeyi aşarken kamu sektörü sadece 5. kalkınma planı döneminde yatırımlarda hedeflenen düzeyi gerçekleştirebilmiştir. Demek oluyor ki kamu kaynakları kalkınma planı hedefleri doğrultusunda yönlendirilememektedir.

1980 sonrası uygulamaya konulan yeni politikalar gereği kamu özellikle İmalat ve Madencilik sektörleri gibi üretimi doğrudan etkileyen sektörlerle yönelik yatırımlardan çekilmiş, bu sektörlerle yönelik yatırımları özel sektör eline bırakmıştır. Ancak tüm teşviklere rağmen özel sektör konut, ulaştırma gibi getirisi yüksek yatırımlara yönelmiş kamu sektörü boşlугunu dolduramamıştır. Özel sektör yatırımlarının yönü uygulanan teşvik politikalarından çok fazla etkilenmemiştir. Her ne kadar toplam yatırımlar içerisinde teşvikli yatırımlar önemli bir pay olsa da uygulanan teşvik politikaları özel sektör yatırımlarını yönlendirmede yeterli değildir.

Zaten uygulanmakta olan teşvik rejimimizden yatırımların sektörel yönünü değiştirme gibi bir etki beklememek gerekir. Çünkü mevcut rejimde sektörel ayrıma gidilmemiştir. Örneğin imalat sektörüne yönelik yatırımların alacağı teşvik miktarı ile hizmetler sektörüne yönelik yatırımların alacağı teşvik miktarı farklı değildir. Karlarını maksimize çabası içerisindeki girişimciler daha karlı buldukları sektörlerle yatırım yapacaklar ve teşvik belgesi talepleri de bu yönde olacaktır. Belki uygulanan teşvikler yatırım düzeyi üzerinde bir etkide bulunabilir fakat yatırımların sektörel yönü üzerinde etkide bulunmaları olası değildir.

Yatırımı teşviklerinin etkinliğini artırabilmek için gereken düzenlemelere ilişkin önerilerimiz şunlardır

Uygulanmakta olan teşvik rejimimizin yatırımların bölgesel gelişmişlik farklarını

gidermeğe yönelik etkilerinin sınırlı olduğunu çalışmamızın ilgili bölümlerinde gördük.Esasen mevcut teşvik rejimi bölgeleri gelişmiş,normal ve kalkınmada öncelikli yöreler şeklinde ele alarak özendirme önlemlerini bu bölgelere göre farklılaştırarak uygulamaya çalışmıştır.Ancak bu uygulama geri kalmış yörelerin sanayileşmesinde fazla etkili olmamıştır.Bunun temel nedeni bölgelerin sosyal demografik ve ekonomik özelliklerinin dikkate alınmayışıdır.O halde geri kalmış yöreler için,bu yörelerin hammadde kaynaklarına dayalı,emek yoğun,fazla ileri teknoloji istemeyen,bölgede ve bölgeye komşu olan ülkelerde talebi olan ürünlere yönelik ve bölge şartlarına uygun yatırımların özendirilmesi teşvilerin bu yöndeki etkinliğini artıracaktır.

Şunu da belirtmek gerekir ki az gelişmiş yörelerdeki yatırımların teşviki konusunda gösterilmesi gereken bu dikkat gelişmiş yöreler içinde gösterilmelidir.Mevcut rejimde gelişmiş yöreler yatırım teşviklerinin sınırlı uygulandığı yörelerdir.Ancak bu yörelerdeki kuruluşlar önemli bilgi birikimine ve üretim potansiyeline sahiptirler.İhracatın büyük bir bölümü bu bölgelerden yapılmaktadır.Bu bölgelerdeki yatırımların daha fazla özendirilmesi,özendirilen iş konularının artırılması ekonomik büyüme ve hızlı sanayileşme için gereklidir.

Ayrıca bölgelere göre farklılaştırılan teşviklerin sektörlere göre de farklılaştırılması, yatırımların istenilen sektörlere kanalize edilmesinde etkili olacaktır.

Şunu da belirtmek gerekir, parasal teşviklerden ziyade yatırımların belli sürelerle vergiden muaf tutulması yada sağlanacak bir takım istisnalar şeklindeki vergisel teşviklerin ağırlıklı olduğu bir teşvik rejiminde teşvik için ayrılan kaynakların daha etkin kullanılacağı ve gerçekten yatırım yapan girişimcilerin teşvik edileceği açıktır.Teşvik düzenlemelerinde bu hususunda dikkate alınması gerekmektedir.

Halen gelişmiş ülkelerde yatırım teşviklerinin uygulandığı bilinmektedir.Bu

ülkelerdeki teşvik uygulamalarının dönemler itibariyle gelişmelerinin incelenmesi ve Türkiye uygulamaları açısından gözden geçirilmesi ve bu doğrultuda gerekli düzenlemelerin yapılması teşviklerin etkinliği açısından sunabileceğimiz son öneridir

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AREN,Sadun : **İstihdam Para ve İktisadi Politika**, Savaş Yayınları, Ankara, 1992 .
- AŞIKOĞLU,Rıza : **Türkiye’de Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, Anadolu.Ünv. Yayınları, Ya.No:278, Eskişehir,1989.
- BİLDİRİCİ,Ziyaettin : **Çeşitli Ülkelerde ve Ülkemizde Yatırımları Özendirici Vergi Teşvikleri**, T.C. Anadolu Üniv. Yayınları, Ya.No:329, Eskişehir, 1989.
- CAVLI,Mehmet : **Yatırım ve Teşviklerin Tarihi Seyri ve Son On Yılım İstatistikleri**, DPT Teşvik ve Uygulama Başkanlığı,Ankara, 1991.
- DEMİRKAN,Uçar : **Türkiye’de Uygulanan Maliye Siyasaları ve Sanayileşme**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Ya.No:1979-212,Ankara, 1979.
- EDİZDOĞAN,Nihat : **Yatırımın İndirimi ve Türkiye Uygulaması**, B.İ.T.İ.A. Yayını, Bursa, 1977.
- ESER, Uğur : **Türkiye’de Sanayileşme**, Ankara,İmge Kitabevi, Ekim 1993, , s. 71.
- GÜRTAN,Kenan : **Türkiye’de Yatırımlar**, İstanbul Üniv. Yayınları, Ya.No:817, Servet Matbaası, İstanbul, 1959.
- KEPENEK,Yakup, YENTÜRK, Nurhan : **Türkiye Ekonomisi**, 6. Basım, Remzi Kitabevi İstanbul,1994 .
- OĞUZ,Orhan : **İktisada Giriş**,İstanbul,1992. .
- PARASIZ, İlker : **İktisadi Analiz**, Cilt.2, Anadolu Üniv. Yayınları, Ya.No: 959, Eskişehir, 1996.

- ULUATAM,Özhan : **Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası,**
A.Ü.SBF Yayınları, Ya.No:311, Ankara, 1971..
- ÜLGENER,F.Sabri : **Milli Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme,**
Der Yayınevi, 6. Baskı,İstanbul, 1980.
- WALLACE,C.Peterson : **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme,** Çev.
Servet MUTLU, Eskişehir, 1976.
- YAŞAR, Ömer : **Yatırım ve Yatırımcı Rehberi,** Ankara, 1975.
- ANKARA ÜNV.
YAYINLLARI : **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’de**
Sanayileşme ve Sorunları Semineri, Ankara
Ünv. S.B.F. Maliye Ens. Yayınları, Ya.No:382.
- DPT : **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1997),**
Mart 97 .
- : **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1963-1968).
- : **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1968-1972).
- : **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1972-1977).
- : **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1979-1983).
- : **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1985-1989).
- : **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1990-1994), Ya.No: 2174.
- : **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**
(1996-2000).

: **1995 Yılı Geçiş Programı.**

: **Yatırımları Teşvik Politikaları, T.C.**

Başbakanlık DPT VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ö.İ.K.
Raporu, Ya.No:DPT:2186-ÖİK:345, Ekim 1989.

: **Yatırım Teşviklerinin Tarihi Seyri ve Son
On Yılın İstatistikleri, Şubat 1991,**

HDTM

: **Başlıca Ekonomik Göstergeler, Mart 1991**

: **Başlıca Ekonomik Göstergeler,Haziran, 1994**

: **Başlıca Ekonomik Göstergeler,Eylül, 1997**

TÜSİAD

: **Sanayileşmede Teşvik Sistemleri, TÜSİAD,
Ya.No:Tüsiad-T/90.12.135, 1990.**

YASED

: **Türkiye’de Yatırımlara Tanınan Teşvikler ve
Etkinliği, Haz: Erdoğan KARAKOYUNLU, Ya.No:19,
İstanbul , 1985**